marife
dini araştırmalar dergisi
Turkish Journal of Religious Studies
cilt / volume: 26 • sayı / issue: 1 • yaz / summer 2026

Süneyd b. Dâvûd el-Misîsî (öl. 226/841) ve Tefsir İlmine Katkısı

Sunayd b. Dāwūd al-Miṣīsī and His Contribution to the Science of Tafsīr

Süleyman Narol*
Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Selcuk University, Faculty of Theology, Department of Tafsīr
Konya / Türkiye
snarol@selcuk.edu.tr | https://orcid.org/0000-0003-0828-6819

Abdurrakib Orhan
Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri
Master's Student., Selcuk University, Institute of Social Sciences, Basic Islamic Sciences
Konya / Türkiye
orhanabdurrakib@gmail.com | https://orcid.org/0009-0009-0173-4595

* Corresponding Author / Sorumlu Yazar

Article Type / Makale Tipi
Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.1864215

Article Information / Makale Bilgisi
Received / Geliş Tarihi: 15.01.2026
Accepted / Kabul Tarihi: 07.05.2026
Published / Yayın Tarihi: 30.06.2026

Cite as / Atıf: Narol, Süleyman – Orhan, Abdurrakib. "Süneyd b. Dâvûd el-Misîsî (öl. 226/841) ve Tefsir İlmine Katkısı". *Marife* 26/1 (2026) 33-56. https://doi.org/10.33420/marife.1864215

Plagiarism / İntihal: *This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.*

Copyright / Telif Hakkı: *"This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Alıntı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır."*

Süneyd b. Dâvûd el-Misîsî (öl. 226/841) ve Tefsir İlmine Katkısı

Özet

Etbâu't tâbiîn neslinin önemli simalarından biri olan Süneyd b. Dâvûd el-Mısîsî'nin (öl. 226/841) hayatını, ilmî kişiliğini ve tefsir ilmine yaptığı katkıları inceleyen bu çalışma Türkiye'de bu alanda var olan boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Zira her ne kadar etbâu't tâbiîn dönemi tefsir faaliyetlerini ve günümüze yansımalarını ele alan birtakım akademik çalışmalar mevcutsa da Süneyd b. Dâvûd özelinde ülkemizde bu alanda görebildiğimiz kadarıyla yapılmış müstakil bir araştırma bulunmamaktadır. Çalışma onun rivayet tefsiri geleneği içerisindeki rolünü ortaya koymayı amaçlamakta; böylece hem erken dönem tefsir faaliyetlerinin daha iyi anlaşılmasına hem de Taberî (öl. 310/923) gibi büyük müfessirlerin kaynaklarının tespitine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışma, Arap dünyasındaki Süneyd rivayetleri üzerinde yapılan ve İsrâ suresine kadar olan araştırmanın eksik bıraktığı Süneyd'in tefsir rivayetlerine dair bilgi vermektedir. Ayrıca Taberî Tefsirinin kaynakları üzerinde Horst ve Kaya'nın çalışmalarından faydalanılan bu araştırmanın temel özgünlüğü, yalnızca eksik nakilleri literatüre kazandırması değil, aynı zamanda senet zincirlerini yapısal bağlamda inceleyerek müfessirin takip ettiği silsileyi somut bir biçimde tespit etmesidir. Böylelikle çalışma, tefsir ilminin oluşum sürecine dair önemli bir halka olan Süneyd b. Dâvûd'un, rivayet tefsiri geleneğinin aktarımında üstlendiği rolü gözler önüne sermektedir. Bu yönüyle de makale hem klasik İslâm ilimleri araştırmaları hem de rivayet tefsiri çalışmaları için özgün ve katkı sunan bir nitelik arz etmektedir. Çalışmada Süneyd'in biyografik verileri klasik tabakât ve ricâl kaynaklarından derlenmiş, onun yetiştiği ilmî ortam, ders aldığı hocaları, kendisinden rivayette bulunan talebeleri ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. Bu bağlamda, Süneyd'in özellikle hocası Haccâc b. Muhammed (öl. 206/821) yoluyla İbn Cüreyc'in (öl. 150/767) rivayetlerini aktardığı ve Mekke merkezli rivayet tefsiri geleneğini Misîs ve çevresine taşıdığı görülmüştür. Onun bu rivayetleri kendinden sonraki klasik dönem tefsir kaynakları tarafından da önemli ölçüde kullanılmıştır. Özellikle Taberî'nin Câmiʿu'l-beyân'ında Süneyd'in nakillerine sıkça yer verilmiştir. Oransal olarak bakıldığında da yaptığımız tespite göre Taberî tefsirindeki yaklaşık kırk bin rivayetin yüzde 6,5'i ondan nakledilen rivayetlerden oluşmaktadır. Taberî'den sonraki diğer rivayet tefsirleri de sınırlı da olsa Süneyd rivayetlerine yer vermişlerdir. Onun rivayetlerini Sa'lebî (öl. 427/1035) tefsirinde beş, İbn Ebî Hâtim (öl. 327/938) üç, İbn Kesîr (öl. 774/1373) çoğunluğu Taberî'den olmak üzere otuz dokuz, Suyûtî (öl. 911/1505) ise on dört yerde nakleder. Bu veriler onun rivayetlerinin klasik tefsir literatürüne önemli bir katkı sunduğunu göstermektedir. Öte yandan Süneyd'in kendisine ait bir tefsirin varlığının sabit olduğu, bu eserin rivayet mahsulü bir çalışma olup o döneme kadar ilim erbabınca tanındığı ve hicri 11. miladi 17. asra kadar ulaştığı yine kaynaklardan anlaşılmıştır. Nitekim İbn Teymiyye (öl. 728/1328), Zehebî (öl. 748/1348), İbn Kayyım (öl. 751/1350), İbn Kesîr, Zerkeşi (öl. 794/1392) ve İbn Hacer (öl. 852/1449) gibi âlimler onun sahabe ve tabiînden gelen görüşleri toplayan kendisine ait ilim ehli tarafından bilinen meşhur bir eserinin olduğundan bahsetmişlerdir. Süneyd'in Hz. Peygamber'e ulaşan az sayıda rivayeti mevcut olup onun naklettiği rivayetlerin bir kısmı sahabeden, çoğunluğu ise tabiûn ve etbâu't-tâbiîndendir. O, Hz. Ebubekir (öl. 13/634), Hz. Ömer (öl. 23/644) ve Hz. Ali (öl. 40/661) gibi sahabenin önde gelenlerinden bazı rivayetler nakletmekle beraber sahabeden en çok nakilde bulunduğu kişi İbn Abbâs'tır (öl. 68/687-88). Onun tâbiun dönemi müfessirleri içerisinde ise en çok Mücâhid'den (öl. 103/721) rivayette bulunduğu görülmektedir. Süneyd'in tefsire dair aktardığı müktesebat, içerik itibarıyla kıraat farklılıkları, garîbü'l-Kur'an, sebeb-i nüzûl, müphemât, nâsih-mensûh tartışmaları gibi pek çok farklı konuyla ilgili veriler ortaya koymuştur. Çalışma, ayrıca Süneyd'in ravi kimliğine dair farklı değerlendirmeleri içermektedir. Bazı muhaddisler onun rivayetlerini güvenilir kabul etmiş, "sika" olarak nitelendirmiş; bazıları ise rivayetlerindeki ihtilaflar nedeniyle eleştiriler yöneltmiştir. Bununla birlikte, genel kanaat onun güvenilir ve emin bir râvî olduğu yönündedir.

Anahtar Kelimeler: *Tefsir, Etbâu't-tâbiîn, Süneyd b. Dâvûd, Rivayet, Katkı.*

Sunayd b. Dāwūd al-Miṣīsī and His Contribution to the Science of Tafsīr

Summary

This study examines the life, scholarly personality, and contributions of Ṣunayd b. Dāwūd al-Miṣīsī (d. 226/841), one of the prominent figures of the generation of the atbāʿ al-tābiʿīn (the successors of the followers of the companions). The research aims to fill a significant gap in Turkish academia, as there appears to be no independent academic study devoted specifically to Ṣunayd b. Dāwūd, despite the

existence of several works that discuss the exegetical activities of the atbāʿ al-tābiʿīn period and their later influence. The main purpose of this study is to determine Ṣunayd's role within the tradition of riwāyah-based Qur'anic exegesis, thereby contributing both to a deeper understanding of early exegetical activity and to the identification of the primary sources used by major commentators such as al-Ṭabarī (d. 310/923). In this context, the present study addresses the gap left by scholars in the Arab world, which has hitherto examined Ṣunayd's exegetical narrations only up to Sūrah al-Isrāʾ. Drawing upon the works of Horst and Kaya on the sources of al-Ṭabarī's exegesis, the primary contribution of this research lies not merely in introducing these overlooked transmissions to the scholarly literature, but also in systematically analyzing the chains of transmission (isnād) within their structural context, thereby establishing with precision the transmission lineage followed by the exegete.. Accordingly, this article reveals Ṣunayd b. Dāwūd as a crucial link in the formative stages of Qur'anic exegesis and as a transmitter who played a key role in preserving and conveying the riwāyah tradition. Thus, it constitutes an original and valuable contribution to both the study of classical Islamic sciences and the field of riwāyah tafsīr. The biographical data concerning Ṣunayd were compiled from classical ṭabaqāt and rijāl sources. The study presents information about his intellectual milieu, his teachers, and the students who transmitted knowledge from him. In this context, it has been determined that Ṣunayd transmitted the narrations of Ibn Jurayj (d. 150/767), primarily through his teacher Ḥajjāj b. Muḥammad (d. 206/821) and thereby conveyed the Meccan-centered riwāyah tafsīr tradition to the region of Miṣīs (ancient mopsuestia) and its surroundings. His narrations were widely utilized by later classical exegetes. In particular, al-Ṭabarī's Jāmiʿ al-Bayān frequently cites Ṣunayd's transmissions. According to the findings of this study, approximately 6.5% of the forty thousand reports in al-Ṭabarī's commentary derive from Ṣunayd's narrations. Later riwāyah commentaries also included his reports, though in smaller numbers: five instances in al-Thaʿlabī's (d. 427/1035) tafsīr, three in ibn abī Ḥātim (d. 327/938), thirty-nine in Ibn Kathīr (d. 774/1373) (mostly through al-Ṭabarī), and fourteen in al-Suyūṭī (d. 911/1505). These data indicate that Ṣunayd's narrations made a significant contribution to the classical exegetical literature. Moreover, sources confirm the existence of an exegetical work authored by Ṣunayd, which was known among scholars of his time as a riwāyah-based tafsīr and remained extant until the 11th/17th century. Prominent scholars such as Ibn Taymiyyah (d. 728/1328), al-Dhahabī (d. 748/1348), Ibn Qayyim (d. 751/1350), Ibn Kathīr, al-Zarkashī (d. 794/1392), and Ibn Ḥajar (d. 852/1449) mention that Ṣunayd had a well-known work in which he compiled the opinions of the companions and the tābiʿūn. Although he transmitted some narrations from prominent companions such as Abū Bakr (d. 13/634), 'Umar (d. 23/644) and 'Alī (d. 40/661), the figure he most frequently transmitted from among the companions was Ibn 'Abbās (d. 68/687-88), while among the tābi'ūn exegetes, his principal source is observed to be Mujāhid (d. 103/721). The exegetical material transmitted by Ṣunayd encompasses a broad range of topics, including variant readings (qirāʾāt), explanations of rare Qur'anic vocabulary (gharīb al-Qur'an), occasions of revelation (asbāb al-nuzūl), identification of obscure figures (mubhamāt), and discussions on abrogation (nāsikh wa'l-mansūkh). The study also addresses differing evaluations of Ṣunayd's transmitter identity. While some muḥaddithūn regarded him as trustworthy (thiqah), others criticized certain inconsistencies in his transmissions. Nonetheless, the predominant scholarly view recognizes him as a reliable and trustworthy transmitter.

***Keywords**: Tafsīr, Atbāʾ al-tābiʿīn, Suneid b. Dāwūd, Riwāya, Contribution*.

Giriş

Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması noktasındaki faaliyetler vahyin nüzulü ile birlikte başlamıştır. Nüzul ortamının canlı tanıkları olan sahabeden sonraki her nesil kendinden önceki nesilden aldığı anlama ve yorumlama faaliyetlerine kendi dönemlerinin katkısını da ekleyerek oluşan müktesebatı sonraki nesillere aktarmışlardır. Söz konusu aktarma faaliyetinde sahabe, tabiûn ve etbâu't-tâbiîn dönemi önemli bir misyonu icra etmiştir. Mezkûr üç kuşağın üçüncü nesli olan etbâu't-tâbiîn dönemi artık eldeki mevcut müktesebatın derlenip tedvin edildiği ve yazıya geçirildiği döneme tekabül etmektedir. Bu neslin ağırlıklı olarak yaşadığı dönem, hicrî ikinci asrın ikinci çeyreğinde başlayıp, hicrî üçüncü asrın ilk çeyreğine

kadar uzanmaktadır. Etbâu't-tâbiîn dönemi, 132/749'da hükümranlığı biten Emevî devletinin son zamanlarıyla Abbâsîlerin ilk dönemine denk gelen zaman dilimidir.[1]

Sahabe ve tâbiûn neslinden sonra tefsirin 3. aşaması olarak da nitelendirilen bu dönem, İslami ilimlerin tedvin edilmeye başlandığı ve tefsir ilmi açısından da oldukça önemli bir zaman dilimidir. Ali b. Ebî Talhâ (öl. 143/760), Mukâtil b. Süleyman (öl. 150/767), Süfyan es-Sevrî (öl. 161/778) ve Yahya b. Sellâm (öl. 200/815) gibi isimlerin tefsire dair ortaya koydukları ve bugün elimize ulaşan eserler bu durumun en açık ispatıdır. Böylesine önemli bir dönemde yaşayan ve gerek yaşadığı dönem gerekse tefsir müktesebatının kendisinden sonraki nesillere aktarılmasında köprü görevi gören etbâu't-tâbiîn neslinin önemli isimlerinden birisi olan Süneyd b. Dâvûd el-Misîsî'yi (öl. 226/841) ve tefsir ilmine katkısını ülkemizdeki akademik tefsir çalışmaları gündemine taşımak bu makalenin temel hedefidir.

Araştırmada ülkemizde yapılan akademik çalışmalarda çok fazla tanınmayan Süneyd b. Dâvûd'un hayatı ve ilmi hüviyeti hakkında bilgi verilecek daha sonra da onun tefsir ilmine katkısı ele alınıp incelenecektir. Onun tefsir ilmine yaptığı katkılar rivayetler kanalıyla olduğu için öncelikle rivayetlerin kaynakları noktasında fikir vermesi açısından rivayetlerin senetleri kısaca aktarılacaktır. Ardından da senetler muhtevaları bakımından tefsir ilmine katkısı yönüyle değerlendirilecektir. Bu değerlendirme yapılırken tespit edilebildiği kadarıyla senetler içeriklerine göre sınıflandırılacak ve her bir gruba dair belli başlı örnekler verilerek konu detaylandırılmaya çalışılacaktır. Böylece erken dönem tefsir faaliyetlerinin sonraki dönemlere sunduğu katkının tespiti noktasında geçmişe bir projeksiyon tutulacaktır.

Etbâu't tâbiîn dönemi tefsir faaliyetleri ve günümüze yansımalarını ele alan birtakım akademik çalışmalar mevcuttur.[2] Süneyd b. Dâvûd özelinde ülkemizde tefsir alanında görebildiğimiz kadarıyla yapılmış müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma bir taraftan bu boşluğu doldurmayı hedeflerken diğer taraftan Süneyd'in ülkemiz ilim camiasında tanınmasına mütevazı bir katkı sunmayı amaç edinmektedir. Arap dünyasında yapılan bir çalışma ise onun tefsir rivayetlerini İsrâ suresine kadar olan kısmını ele almış ve bunları derlemeyi amaç edinmiştir.[3] Biz ise bu çalışmadan istifade etmenin yanı sıra burada yer verilemeyen ve eksik bırakılan diğer rivayetleri ve bunların kategorizasyonuna yer verdik. Ayrıca senet zincirleri açısından da Süneyd'in nakillerini inceleyerek onun takip ettiği silsileyi tespit etmeye ve böylece bir kanaat ortaya koymaya çalıştık. Bu gerekçele-

1 Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîru ve'l-Müfessirûn* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 2000), 1/104; Ḫâlid b. Yûsuf el-Vâsıl, "Tefsîru etbâi't-tâbiîn: arz ve dirâse", *Mecelletu Maʿhedu'l-İmâm eş-Şaṭıbî* 13 (2012), 114.

2 Ceyda Gürman, "Kur'an'ın Kur'an ile Tefsirinin Erken Dönem Temsilcisi: Etbâu't-tâbiînden Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem (öl. 182/798)", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/1 (30 Nisan 2020), 16-37; Ceyda Gürman, "Hicrî İkinci Asırda Bağdat'ta Tefsir: Hüşeym b. Beşîr ve Tefsire Katkısı", *Hicri İkinci Asırda İslâmî İlimler-2* (Ankara: İksad Uluslararası Yayınevi, 2022); Nurettin Turgay, "Etbâu't-Tâbiîn Döneminde Tefsir Çalışmaları/ Tefsir İlminin Tedvini", *Diyanet İlmi Dergi* 49/4 (01 Aralık 2013), 33-48.

3 Saʿid Muhammed Bâbâ Sîlâ, *Merviyyâtü Süneyd fi't-tefsîr*: Min sûreti'l-Fâtiha ilâ Sureti'l-İsrâ Cem'an ve Dirâseten (Medine: Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1420-1421/2000-2001).

rin de çalışmanın özgün yönünü oluşturduğu kanaatindeyiz. Çalışmada Heribert Horst tarafından Taberî'nin Kur'an tefsirindeki rivayetleri konu edinen makaleden[4] ve Mesut Kaya tarafından Taberî tefsirinin kaynakları üzerine yapılmış olan ve alanında oldukça kapsamlı olan eserden[5] istifade edilmiştir.

1. Süneyd b. Dâvûd'un Hayatı ve İlmî Kişiliği

1.1. Hayatı

Süneyd'in tam adı Ebû Ali Süneyd b. Dâvûd el-Misîsî et-Tarsûsî, künyesi Ebû Ali'dir. "Mısîsî" nisbesi, Tarsus yakınındaki Mısîsa şehrine aidiyetini, "et-Tarsûsî" ise Tarsus bölgesiyle olan bağlantısını göstermektedir. "el-Muhtesib" lakabıyla da bilinen Süneyd'in Seğr[6] bölgesinin önde gelen hadis âlimlerinden olduğu da kaynaklarda yer alan bir başka bilgidir.[7]

Kaynaklarda Süneyd'in aile bireyleri ve soyu hakkında ayrıntılı bilgiler yer almamaktadır. Süneyd, hayatının büyük bölümünü Misîs'te geçirerek hem muhtesiplik[8] görevini üstlenmiş hem de ilimle meşgul olmuştur. Ölüm tarihi h. 226 (m. 841) olarak kaydedilmiştir.[9]

1.2. İlmi Kişiliği

Hicrî ikinci ve üçüncü yüzyıllar, İslâmi ilimlerinin sistemleştiği ve hadis faaliyetlerinin yoğunluk kazandığı bir dönemdir. Bu süreçte özellikle Şam, Misîs ve Tarsus gibi bölgeler hem askerî üs hem de ilmî merkez işlevi görmüştür. Bu çalışmada ele aldığımız Süneyd b. Dâvûd da işte bu söz konusu merkezlerle bağlantılı bir yaşam süren hadis ve tefsir rivayetleriyle tanınan bir âlimdir. Bu bölgenin ilmi imkânlarından istifade eden Süneyd, Bağdat'ta da ilim tahsili için bir müddet kalmıştır.[10]

Abbâsîler döneminin önemli muhaddis ve müfessirlerinden biri olan Sü-

4 Heribert Horst, "Taberî'nin Kur'an Tefsirindeki Rivayetler", çev. Sabri Çap, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 16/1 (2016), 309-328.

5 Mesut Kaya, *Taberî Tefsiri'nin Kaynakları* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı yayınları, 2022).

6 Seğr: kelime anlamı olarak "iki şey arasındaki boşluk" demektir. "Sınır boyu, uç bölge, düşman karşısındaki cephe hattı" anlamında kullanılmış olup dârü'l-harb ile bitişik olan ve düşman saldırısının beklendiği sınır yerleridir. Bunlar özellikle Anadolu ve Suriye arasındaki sınır şehirleri olup en meşhurları Tarsus, Malatya, Adana, Misis, Maraş, Antakya gibi şehirlerdir. Bk.: Şihâbüddîn Yakût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1995), 2/79.

7 Ẕehebî, Ebû ʿAbdillâh Şemsüddîn, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'* (Kahire: Dâru'l-Ḥadîṣ, 1427/2006), 9/37.

8 Muhtesiplik: İslâm şehirlerinde çarşı ve pazarı denetleyen, kamu düzeni, ahlâk, ölçü-tartı ve fiyat kontrolünü sağlayan bir kamu görevidir. el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l-İslâm* ve İbn Haldûn Mukaddimesinde bu konuya genişçe yer vererek hisbe ve muhtesibin görevlerini sistematik şekilde açıklayan en önemli klasik kaynaklardandır. Bk. Ebû'l-Ḥasen ʿAlî b. Muḥammed el-Başrî el-Mâverdî, *el-Aḥkâmu's-Sulṭâniyye* (Kahire: y.y., ts.), 349-350; Ebü'l-ʿAbbâs Taḳiyyüddîn Aḥmed b. ʿAbdilḥalîm b. Mecdiddîn ʿAbdisselâm el-Ḥarrânî İbn Teymiyye, *el-Ḥısbe fi'l-İslâm (Vaẓîfetu'l-Ḥukûmeti'l-İslâmiyye)* - İbn Teymiyye (b.y.: y.y., ts.), 11, 15 vd.; Muhammed b. Hasen İbn Haldûn, *Kitâbü'l-ʿİber ve dîvânü'l-mübtede' ve'l-ḫaber fî eyyâmi'l-ʿArab ve'l-ʿAcem ve'l-Berber ve men âṣerahüm min ẕevi's-sulṭâni'l-ekber* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408), 1/280-281.

9 Ẕehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 9/37.

10 Bâbâ Sîlâ, *Merviyyâtü Süneyd fi't-tefsîr*, 16.

neyd, geniş bir ilmî çevreden ders almış, kendisinden de seçkin âlimler rivayette bulunmuştur. Özellikle Taberî başta olmak üzere kendisinden sonraki rivayet tefsirlerinde ondan nakledilen pek çok rivayet mevcuttur. Tefsir alanında bıraktığı iz onun ilmî üretkenliğini göstermektedir. Ancak hadis otoriteleri onun güvenilirliği konusunda farklı değerlendirmeler yapmışlardır. Ebû Hâtim er-Râzî onun sadûk olduğunu yani rivayetinin alınabileceğini ve çok kuvvetli olmasa da güvenilir olduğunu, Ebû Davûd onun güvenilir ama çok sağlam olmadığını söylerken en-Nesaî de kendisine itimat edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir.[11] İbn Hibbân ise "es-Sikât" adlı eserinde kendisine yer vererek güvenilir raviler arasında saymıştır.[12]

İbn Hacer *Tehzîbü't-Tehzîb*'de Süneyd'den rivayet edenler arasında Ahmed b. Hanbel'i zikrederek Ahmed b. Hanbel'in onun hakkında "Süneyd, Haccâc'ın meclislerine devam ederdi. Bazen Haccâc'ın ona kendi kitabından hadis yazdırdığını gördüm. Umuyorum ki Süneyd, doğruluktan başka bir şey rivayet etmemiştir." şeklinde bir bilgi de nakleder.[13]

Güvenilirliği konusunda hadisçilerin söyledikleri bir tarafa ileride de görüleceği üzere Süneyd'in tefsiri sonraki dönem rivayet tefsirlerinin önemli bir kaynağı konumundadır. Onun tefsir ile ilgili rivayetleri aşağıda yer vereceğimiz öğrencileri tarafından sonraki nesillere ulaştırılmıştır.

1.2.1. Hocaları

Süneyd, hadis ve tefsir başta olmak üzere İslami İlimler alanında yaşadığı dönemin önemli isimlerinden ilim tahsil etmiş onlara talebelik yapmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:[14]

1. Hammâd b. Zeyd (öl. 179/795)
2. Ca'fer b. Süleymân ed-Dube'î (öl. 178/794)
3. Abdullah b. el-Mubârek (öl. 181/797)
4. Ebûbekir b. 'Ayyâş (öl. 194/810)
5. Süfyân b. 'Uyeyne (öl. 198/814)
6. Haccâc b. Muhammed el-Misîsî (öl. 206/821)

Süneyd'in kendisinden ilim tahsil ettiği hocaları hiç kuşkusuz bunlarla sınırlı

11 Ebû Muḥammed ʿAbdurraḥman b. Muḥammed er-Râzî İbn Ebî Ḥâtim, *el-Cerḥ ve't-Taʿdîl* (Haydarabad; Beyrut: Dâru İḥyâi't-Turâṣi'l-ʿArabî, 1371/1952), 4/326; Ebû ʿAbdillâh Şemsüddîn Muḥammed b. Aḥmed b. ʿOṣmân eẕ-Ẕehebî, *Teẕkiretu'l-Ḥuffâẓ* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, 1419/1998), 2/36; Ebü'l-Faẓl Celâlüddîn ʿAbdurraḥmân b. Ebî Bekr b. Muḥammed el-Ḫuḍayrî es-Süyûṭî, *Ṭabaḳâtu'l-Ḥuffâẓ* (Beyrut: y.y., 1403), 204.

12 Ebû Ḥâtim Muḥammed b. Ḥibbân el-Bustî İbn Ḥibbân, *es-Ṣiḳât* (Hindistan: Dâiratü'l-Meʿârifi'l-ʿOṣmâniyye, 1393/1973), 8/304.

13 Ebü'l-Faẓl Şihâbüddîn el-ʿAsḳalânî İbn Ḥacer el-ʿAsḳalânî, *Tehẕîbu't-Tehẕîb* (Hindistan: Dâiratü'l-Meʿârifi'l-ʿOṣmâniyye, 1326/1908), 9/365. İbn Hacerin Ahmed b. Hanbel'den naklettiği bu rivayetin Haccâc'ın hayatının son döenmlerinde hafıza zayıflığı sebebiyle bazı şeyleri karıştırdığı dönemle ilgili olduğu yani bunun Süneyd'i ta'n eden bir ifade olmadığı belirtilir. Bk.: Bâbâ Sîlâ, *Merviyyâtü Süneyd fi't-tefsîr*, 37.

14 Ẕehebî, *Teẕkiretu'l-Ḥuffâẓ*, 2/36; Süyûṭî, *Ṭabaḳâtu'l-Ḥuffâẓ*, 204; Muṣṭafâ b. ʿAbdullâh Ḥâcî Ḫalîfe Kâtib Çelebi, *Sullemu'l-Vuṣûl ilâ Ṭabaḳâti'l-Fuḥûl*, thk. Maḥmûd ʿAbdulḳâdir el-Arnâvûṭ (İstanbul: IRCICA, 2010), 2/45.

değildir. Kaynaklarda onun ders aldığı hocalarına dair pek çok isim zikredilmektedir. Biz bu kadarıyla yetinmek istiyoruz.[15]

1.2.2. Öğrencileri

Süneyd'den tefsirini sonraki nesillere aktaran talebeleri arasında şu beş isim önemli bir yer tutmaktadır:[16]

1. Muhammed b. Muhammed b. Ömer b. el-Hakem (öl. 268/882)
2. Kâsım b. el-Hasen (öl. 272/885-86)[17]
3. Muhammed b. İsmail b. Sâlim es-Sâiğ (öl. 276/890)
4. Fazl b. Muhammed b. el-Müseyyeb (öl. 282/896)
5. 'Amr b. Osman Ebû Abdullah el-Mekkî (öl. 292/300 öncesi)[18]

Bunların dışındaki diğer bazı öğrencileri ise şunlardır:[19]

6. Ahmed b. Sa'îd el-Hammâl (öl. 248/862)
7. Ebû Bekr el-Esram (öl. 261/875)
8. Ebû Zür'a er-Râzî (öl. 264/878)

Süneyd'in kendisinden rivayette bulunan oğlu Ca'fer b. Süneyd'le (öl. ?) birlikte burada isimlerini aktarmayı gerekli görmediğimiz yirmiyi aşkın öğrencisinin adı kaynaklarda geçmektedir.[20] Süneyd'in ilmi mirasının sonraki nesillere aktarılmasında oğlu Ca'fer b. Süneyd el-Misîsî'nin[21] de katkısı büyüktür. Taberânî, Ca'fer b. Süneyd'den babası kanalıyla birtakım nakillerde bulunanların öne çıkanlarından birisidir.[22]

1.2.3. Süneyd'in Tefsiri

Süneyd'in bugün elimize ulaşmayan ancak kaynaklarda bahsedilen kendisine ait bir tefsiri mevcuttur. Rivayetlerin senetlerini ileride incelerken de görüleceği üzere bu tefsir çoğunlukla onun hocası Haccâc'dan aldığı rivayetler ve buna kendi eklediği rivayetleri içermektedir. Nitekim İbn Teymiyye (öl. 728/1328), Zehebî (öl. 748/1348), İbn Kayyım (öl. 751/1350), İbn Kesîr (öl. 774/1373), Zerkeşi (öl. 794/1392) ve İbn Hacer (öl. 852/1449) gibi âlimler onun sahabe ve tabiînden gelen görüşleri toplayan kendisine ait ilim ehli tarafından bilinen meşhur bir eserinin olduğundan bahsetmişlerdir.[23] Bu tefsir kanaatimizce rivayetleri nakleden ve her-

15 Detaylı bilgi için bk. Bâbâ Sîlâ, *Merviyyâtü Süneyd fi't-tefsîr*, 18-24.
16 Bâbâ Sîlâ, *Merviyyâtü Süneyd fi't-tefsîr*, 24.
17 Süneyd'in Taberî tefsirinde yer alan rivayetlerinin tamamına yakınını bu öğrencisinin naklettiği rivayetler oluşturmaktadır. Taberî hocası olan Kâsım b. el-Hasen dışında bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıdaki rivayet hariç hepsini hocası Kâsım kanalıyla Süneyd'den nakletmiştir.
18 Ebû Bekr Aḥmed b. 'Alî el-Bağdâdî Ḫaṭîb el-Bağdâdî, *Târîḫu Bağdâd,* thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422), 14/139.
19 Ẕehebî, *Teẕkiretu'l-Ḥuffâẓ*, 2/36.
20 Bâbâ Sîlâ, *Merviyyâtü Süneyd fi't-tefsîr,* 27-31.
21 İbn Ḥibbân, *es-Ṣiḳât*, 8/304.
22 Bu rivayetlerden bazıları için bk.: Ebü'l-Ḳâsım eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Ḥamdî b. 'Abdulmecîd es-Selefî (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 8/298; 10/300; 13/113; 22/23; 24, 27.
23 Ebü'l-'Abbâs Taḳiyyüddîn İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muḥammed b. →

hangi bir tercihe ve kendi seçimine yer vermeyen salt bir rivayet tefsir olduğu için bu yönüyle İbn Hacer tarafından Yahyâ b. Sellâm'ın (öl. 200/815) tefsirine benzetilmiştir.[24]

Süneyd'in kendisine ait bir tefsirin varlığı kaynaklarda verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere kesin olup herhangi bir şüpheye mahal bırakmamaktadır. Zehebî'nin "Süneyd b. Dâvûd tefsirinde şöyle demiştir (قال سنيد بن داود في تفسيره)" şeklindeki ifadelere yer vermesi[25] Süneyd'e ait bir tefsirin varlığını sabit kılmaktadır. En azından onun yaşadığı h. 8. asra kadar bu eserin ulaştığını ortaya koymaktadır. Bu alanda yapılan bir çalışmada da isabetle ifade edildiği gibi[26] bu tefsir, hadis gibi temel İslâm ilimlerinden rivayet icâzetini aldığı eserleri ve onların isnadlarını zikrettiği *Ṣılatü'l-ḫalef bi-mevṣûli's-selef* isimli eserinde[27] Rudânî Süneyd'in tefsirinden bahsetmektedir. Rudânî'nin H. 1094/1683 yılında vefat ettiği[28] dikkate alındığında Süneyd'e ait bu tefsirin H. 11/M. 17. asra kadar ulaştığını söylemek mümkündür.

Süneyd'in tefsiri her ne kadar elimize ulaşmamış olsa da kaynakların verdiği bilgilere bakılırsa onun özellikle, rivayet mahsulü bilgiler sayesinde bilinebilen kıraatler, müphemât, sebeb-i nüzul gibi konuların anlaşılması noktasında tefsire olan katkıları yadsınamaz ilmi bir gerçekliktir. Biz de çalışmanın bu bölümünde tefsire katkısı bakımından Süneyd rivayetlerini senetleri ve muhtevası açısından iki başlıkta ele alacağız.

2. Süneyd b. Dâvûd'un Tefsir Rivayetleri ve Kur'an Yorumuna Katkısı

2.1. Senetleri Açısından Süneyd Rivayetleri

Daha önce de ifade edildiği üzere Süneyd'e aidiyeti kesin olan ancak günümüze ulaşmayan tefsirindeki rivayetler Taberî başta olmak üzere İbn Ebî Hâtim (öl. 327/938), Sa'lebî (öl. 427/1035), Begavî (öl. 516/1122), İbn Kesîr (öl. 774/1373) ve Suyûtî gibi rivayet tefsirinde öne çıkan müfessirlerin eserlerine müracaat edilerek tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırmada Süneyd rivayetlerinin Taberî dışında sınırlı olduğu görülmüştür. Nitekim Sa'lebî tefsirinde beş,[29]

→

Ḳâsım (Medine: Mecmaʿu'l-Melik Fehd, 1425/2004), 5/413; Ebû ʿAbdillâh İbn Ḳayyim el-Cevziyye, *İʿlâmu'l-Muvaḳḳıʿîn ʿan Rabbi'l-ʿÂlemîn*, thk. Ebû ʿUbeyde Meşhûr b. Ḥasen Âlu Suleymân (b.y.: y.y., 1423), 4/89; Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. ʿOmer İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-ʿAẓîm*, thk. Sâmî b. Muḥammed Selâme (Riyâd: Dâru Ṭaybe, 1420/1999), 2/252; Ebû Abdillah Bedrüddîn ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'an,* thk. Muhammed Ebû Fadl İbrahim (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1376), 2/159.

24 Ebü'l-Faẓl Şihâbüddîn Muḥammed el-ʿAsḳalânî İbn Ḥacer el-ʿAsḳalânî, *el-ʿUcâb fî Beyâni'l-Esbâb*, thk. ʿAbdulḥakîm Muḥammed el-Enîs (b.y.: Dâru İbni'l-Cevzî, ts.), 1/219-220.

25 Ẕehebî, *Siyeru Aʿlâmi'n-Nubelâ'*, 5/393; 8/21.

26 Bâbâ Sîlâ, *Merviyyâtü Süneyd fi't-tefsîr*, 65.

27 Muḥammed b. Suleymân er-Rûdânî, *Ṣıletu'l-Ḫalef bi-Mevsûli's-Selef,* thk. Muḥammed Ḥacî (Beyrut: y.y., 1408), 174.

28 Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed ez-Ziriklî, *el-'Alâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 3/35.

29 Ebû İsḥâḳ Aḥmed b. Muḥammed b. İbrâhîm eṣ-Ṣaʿlebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, thk. Heyet (Cidde: Dâru't-Tefsîr, 1436/2015), 20/197, 391; 22/368; 24/136, 398.

İbn Ebî Hâtim üç,[30] İbn Kesîr çoğunluğu Taberî'den olmak üzere otuz dokuz,[31] Suyûtî ise on dört rivayete yer verir.[32] Taberî tefsirinde yer alan Süneyd rivayetlerinin diğerleriyle mukayese edilemeyecek bir miktarda olduğu onun rivayetlerine yer verenlerin de çoğunlukla Taberî kanalıyla bunları aktardığı görülmüştür. Bu nedenle de Süneyd rivayetleri Taberî tefsiri özelinde ele alınıp incelenmiştir. Çalışmada incelendiği kadarıyla Taberî bu rivayetlerin birkaçı hariç tamamını hocası Kâsım b. Hasen el-Hemedânî (öl. 294/907) kanalıyla naklettiği tespit edilmiştir. Bu kanaldan gelen rivayetler de onun tefsirinde tespit edilebildiği kadarıyla 2430 civarındadır. Bu konuda İsrâ suresine kadar olan rivayetler üzerinde yapılan müstakil bir çalışmada ifade edildiği üzere Süneyd'in tefsire dair yaptığı nakiller Taberî tefsirindeki rivayetlerin yaklaşık yüzde 8'ini oluşturmaktadır.[33] Taberî'nin rivayetlerini numaralandıran, "Dâru'l-Hadîs" baskısı[34] esas alındığında İsrâ suresi sonuna kadar 22863 rivayet yer aldığı göz önünde bulundurulursa bu araştırmada tespit edildiği belirtilen 1827 rivayet ifade edildiği gibi Taberî rivayetlerinin yaklaşık yüzde sekizini oluşturmaktadır. Bizim, tefsirin tamamında yaptığımız taramada ise Taberî'nin Süneyd'in tefsirini hocası Kâsım b. Hasen el-Hemedânî kanalıyla aldığını dikkate alarak gerçekleştirdiğimiz hesaplamada onun naklettiği rivayetlerin toplamı yaklaşık 2430 civarındadır. Bu rakamın, "Dâru'l-Hadîs" baskısı ele alındığında tefsirde yer alan toplam 38499 rivayete oranı[35] yaklaşık yüzde 6,5'e tekabül etmektedir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Süneyd rivayetlerinin en çarpıcı yönü, onun senedi kendisinde biten yani kendi görüşü olan herhangi bir rivayetinin bulunmamasıdır. Süneyd'in Hz. Peygamber'e ulaşan az sayıda rivayet mevcut olup onun naklettiği rivayetlerin bir kısmı sahabeden, çoğunluğu ise tabiûn ve tebe-i tâbiînden dir. O, Hz. Ebubekir (öl. 13/634), Hz. Ömer (öl. 23/644) ve Hz. Ali (öl. 40/661) gibi sahabenin önde gelenlerinden bazı rivayetler nakletmekle beraber sahabeden en çok nakilde bulunduğu İbn Abbâs'tır (öl. 68/687). Bunun dışında Abdullah b. Mes'ûd (öl. 32/652-53), Übey b. Ka'b (öl. 33/654 [?]), Ebû Hureyre (öl. 58/678), Abdullah b. Ömer, (öl. 73/693) Enes b. Mâlik (öl. 93/711-12) gibi sahabîler de kendisinden nakilde bulunduğu önemli kimseler arasında yer alır. Süneyd, Hz. Hafsa (öl. 45/665 [?]), Hz. Aişe (öl. 58/678) ve Hz. Ümmü Seleme (öl. 62/681) gibi hanım sahabîlerden de rivayette bulunmuştur. Tâbiûndan ise Saîd b. Cübeyr (öl. 94/713), İbrâhim en-Nehaî (öl. 96/714), Mücâhid (öl. 103/721), İkri-

30 Ebû Muḥammed ʿAbdurraḥman b. Muḥammed er-Râzî İbn Ebî Ḥâtim, *Tefsîru'l Ḳurʾâni'l-ʿAzîm*, thk. Esʿad Muḥammed eṭ-Ṭayyib (S. Arabistan: Mektebetu Nizâr Muṣṭafâ el-Bâz, 1419/1998), 5/1501,1520;7/3138.

31 İbn Keṣîr, *Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-ʿAẓîm*, 1/170, 204, 217, 224, 231, 354, 395, 401; 2/42, 159, 171, 219, 252, 302, 340; 3/22, 34, 89, 171, 214, 222, 226, 261, 393, 460, 492, 499, 762; 4/426, 471, 530; 6/32,39, 106, 107, 281 (iki tane), 299, 501.

32 Ebü'l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menṣûr fi't-tefsîr bi'l-me'ṣûr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.s.), 2/653, 675, 3/489, 4/30, 48, 52, 190, 215, 220, 268, 533, 6/160, 180, 264.

33 Bâbâ Sîlâ, *Merviyyâtü Süneyd fi't-tefsîr*, 62.

34 Ebû Caʿfer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî eṭ-Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli ʾÂyi'l-Ḳurʾân*, thk. İslam Mansûr ʿAbdulhamîd (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1431/2010).

35 Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân,* Dâru'l-Hadîs bsk., 11/786-787.

me (öl. 105/723), Dahhâk (öl. 105/723), Hasan-ı Basrî (öl. 110/728), Atâ b. Ebî Rebâh (öl. 114/732), Abdullah b. Cüreyc (öl. 150/767) bulunmaktadır. Bunlar içerisinde Süneyd'in en çok rivayette bulunduğu kimse ise görebildiğimiz kadarıyla Mucâhiddir.[36]

Taberî tefsiri baz alındığında Süneyd'in rivayetleri çoğunlukla diğer hocaları içerisinde kendisinden en çok nakilde bulunduğu Haccâc b. Muhammed el-Misîsî'dir (öl. 206/). Bağdat'ta yaşamış daha sonra Misîs'e yerleşmiştir. "en-Nâsih ve'l-Mensûh" isimli bir eseri vardır. İbn Cüreyc'in önemli ravilerindendir.[37] Bu senet şu şekildedir:

el-Hüseyin (Süneyd) → Haccâc →İbn Cüreyc[38]

Süneyd'in Haccâc kanalıyla İbn Cüreyc'ten naklettiği rivayetler burada olduğu gibi zaman zaman onun kendi görüşlerini ihtiva ederken kimi zaman da Mucâhid, İkrime, Atâ b. Ebî Rebâh, Saîd b. Cübeyr gibi tabiûnun önde gelen isimlerinin görüşlerini içerir. İbn Cüreyc'in nakilde bulunduğu ravilerden birisi de aşağıda görüleceği üzer yedi kıraat imamından birisi olan Ebû Ma'bed Abdullah b. Kesîr'dir (öl. 120/738). Bazen doğrudan kendisinden nakilde bulunurken bazen de onun aracılığıyla Mucâhid ve Sa'îd b. Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayette bulunmuş kimi zaman da doğrudan kendisi İbn Abbâs'tan nakletmiştir.

Süneyd'in Haccâc kanalıyla naklettiği İbn Cüreyc rivayetleri farklı ravilerden gelmekle birlikte genel olarak şu şekillerde gelmektedir:

el-Hüseyin (Süneyd) → Haccâc →İbn Cüreyc→Mucâhid[39]

el-Hüseyin (Süneyd) → Haccâc →İbn Cüreyc→İkrime[40]

el-Hüseyin (Süneyd) → Haccâc →İbn Cüreyc→'Atâ b. Ebî Rebâh[41]

el-Hüseyin (Süneyd) → Haccâc →İbn Cüreyc→İbn Kesîr[42]

el-Hüseyin (Süneyd) → Haccâc →İbn Cüreyc→İbn Kesîr→Mucâhid[43]

el-Hüseyin (Süneyd) → Haccâc →İbn Cüreyc→Kesîr→Sa'îd b. Cübeyr →İbn Abbâs[44]

el-Hüseyin (Süneyd) → Haccâc →İbn Cüreyc→Mucahid→İbn Abbâs[45]

el-Hüseyin (Süneyd) → Haccâc →İbn Cüreyc→ İbn Abbâs[46]

36 Heribert Horst'un verdiği bilgiye bakılırsa bu rivayetlerin sayısı 700 dür. Horst, "Taberî'nin Kur'an Tefsirindeki Rivayetler", 314-315.

37 Muḥammed Şemsuddîn ed-Dâvūdî, *Ṭabaḳātu'l-Mufessirīn* (Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, ts.), 1/132.

38 Ebû Caʿfer Muḥammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli ʾÂyi'l-Ḳurʾân*, thk. ʿAbdullah b. ʿAbdulmuḥsin et-Turkî (Mısır: Dâru Hecr, 1422/2001), 1/148, 159, 204, 229, 277; 5/668, 479, 492; 6/287, 295, 299.

39 Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, 1/122, 205, 266, 300, 409, 607; II/367, 383, 430, 522, 606, 641, 3/240; 5/559, 566; 6/270 vb.

40 Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, 1/359, 3/241; 5/461; 6/290; 7/98; 6/223 vb.

41 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 1/683; 2/531, 2/569, 604, 637; 3/217; 4/684 vb.

42 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 5/390, 584, 696; 7/53, 621; 8/223, 229, 404, 418, 437, 448, 499; 9/288 vb.

43 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 3/295, 4/230; 5/551; 6/508; 7/132, 151 vb.

44 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 32/557, 565 vb.

45 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 1/175, 178, 189, 196, 232, 677 vb.

Süneyd, Haccâc dışında çoğunlukla üç raviden daha rivayette bulunur. Bunlardan birincisi Ebû Süfyân kısa künyesiyle de bilinen Muhammed b. Humeyd el-Ma'merî'dir (öl. 1 82/798). Onun nakil senedi şu şekildedir:

Kâsım→Hüseyn→Ebû Süfyân→Ma'mer →Katâde[47]

Taberî, Süneyd'den bu tarikle gelen yetmişin üzerinde rivayet nakletmektedir.[48] Bu rivayetler zaman zaman Ma'mer'in Katâde dışında rivayetlerini naklettiği, Hemmâm, Zührî, Hasan el-Basrî gibi ravilere de ulaşmaktadır.[49]

Süneyd'in tefsir naklettiği üç temel raviden ikincisi ise Ebû Tumeyle Yahyâ b. Vâdıh el-Ensarî'dir (öl. 190'dan sonra). Süneyd, onun vasıtasıyla Dahhâk'ın tefsirine bizi ulaştırmakadır. Onun naklettiği bilgilerin senedi şöyledir:

el-Hüseyin (Süneyd) → Ebû Tumeyle →'Ubeyd b. Suleyman→Dahhâk[50]

Süneyd Dahhâk'ın yanı sıra İkrime, Mucâhid ve 'Atâ b. Ehi Rebâh'ın tefsirlerini de nakletmektedir. Onun bizi bu tefsirlere ulaştırdığı rivayetlerin senetleri ise şöyledir:

el-Hüseyin (Süneyd) → Ebû Tumeyle → Ebu Hamza→Meymûn el-A'ver→Câbir el-Cu'fi→İkrime/Mucâhid/ 'Atâ b. Ebî Rebâh/İbn Abbâs[51]

Ebû Tumeyle yukarıda yer alan bu senette İkrime, Mucâhid, 'Atâ ve İbn Abbâs gibi isimlerin bazen üçünden aynı anda bazen ikisinden bazen de sadece birinden bilgiler rivayet ettiği olmuştur.[52]

Süneyd tefsirinde Ebû Süfyân ve Ebû Tumeyle dışında kendisinden nakilde bulunduğu en yaygın olan üçüncü ravi ise Huşeym b. Beşir'dir (öl. 183/799). Süneyd, Huşeym'den 80 civarında olan bu rivayetleri rivayet siygasının da ifade ettiği üzere bizzat Hüşeym'den ve tefsirinden almıştır.[53] Onun Hüşeym rivayetlerinin senedi şu şekildedir:

el-Hüseyin (Süneyd) → Huşeym b. Beşîr→ Haccâc[54]

Bu rivayetin bazı tarikleri ise şöyledir:

el-Hüseyin (Süneyd) → Huşeym→Haccâc→ 'Atâ b. Ebî Rebâh→İbn Abbâs[55]

el-Hüseyin (Süneyd) → Huşeym→Haccâc→ İbn Cureyc → 'Atâ b. Ebî Rebâh[56]

el-Hüseyin (Süneyd) → Huşeym→Haccâc→ Cüveybir→Dahhâk[57]

Süneydin rivayette bulunduğu yukarıda yer verdiğimiz bu üç önemli ravi dışında az sayıda nakilde bulunduğu raviler de bulunmaktadır. Bunlar; Ferac b. →

46 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 1/323, II/366, 536, 3/271, 5/580; 9/522 vb.
47 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 11/485, 654; 13/743; 14/27, 286 vb.
48 Kaya, *Taberî Tefsiri'nin Kaynakları*, 306.
49 Bu rivayetlerden bazıları için bk. *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 10/321, 14/352, 526, 640, 16/531 vb.
50 Ṭ*aberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 1/339, 372; 3/75; 5/68, 140, 143 vb.
51 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 3/61, 372, vb.
52 Örnek olarak bk. *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 5/236, 7/109; 10/584; 13/375; 15/477; 15/570; 16/493, 503, 520; 17/593; 18/347 vb.
53 Kaya, *Taberî Tefsiri'nin Kaynakları*, 307.
54 Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, 3/243, 446, 467, 486; 4/10; 697; 5/427, 711 vb.
55 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 3/467, 472, 486; 17/22 vb.
56 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 5/427; 13/297; 15/101; 17/9 vb.
57 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 4/167; 175, 5/354; 6/35, 394, 436; 7/13, 11/671; 12/14, 31vb.

Fedâle (öl. 177/794)[58] Hâlid b. Abdillah el-Vasitî (öl. 179/796)[59] Abbâd b. Avvâm (öl. 187/803)[60], Mu'temir b. Süleyman (öl. 187/803)[61] ve Muhammed b. Fudayl (öl. 195) [62] ve Muhammed b. Kesir (öl. 248/)[63] gibi ravilerdir.

2.2. Muhteva Açısından Süneyd Rivayetleri

Rivayet tefsirinde kurucu rol oynayan önemli isimlerden birisi olan Süneyd'in tefsir rivayetlerinin muhtevası pek çok konuyu içermekte olup Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri, sure ve âyetlerin fazileti, Mekkî-Medenî, lugavî izahlar, kelime tahlilleri, sebeb-i nüzul rivayetleri fıkhî konular, itikadi konular vb. farklı bir muhtevaya sahiptir. Bu rivayetler Süneyd'in kendine ait görüşleri olmayıp kahir ekseriyeti hocası Haccâc kanalıyla naklettiği bilgilerdir. Ayrıca rivayetlerin tasnifi ve örneklendirilmesi başlıca bir çalışmayı kapsayacak kadar geniş bir konu olup bu çalışmanın ana hedefi de değildir. Biz makale formatının sınırlılıkları sebebiyle de bütün konuları tasnif ederek çok detaya girmeyi gerekli görmüyoruz. Bu nedenle de onun rivayetlerinin yoğunlaştığı Kur'an ilimlerine dair öne çıkan konularda örnekler vermekle yetinecek aktarma imkânı bulamadıklarımıza da işaret edeceğiz. Böylece de Süneyd'den gelen rivayetlerin muhtevasına dair bir projeksiyon tutmuş olacağız. Yaptığımız incelemede bu rivayetlerin çoğunlukla "Kıraatler", "Garîbü'l-Kur'ân", "Müphemâtü'l-Kur'ân", "Sebeb-i Nüzûl", "Nâsih-Mensûh" ve "Kavâidü't-tefsir" gibi konularda yoğunlaştığını tespit ettik. Bu nedenle onun rivayetlerinin muhtevasına dair örnek teşkil etmesi bakımından bu konulara dair örnekler vermek istiyoruz.

2.2.1. Kıraâtler

Kur'an kelimelerinin med, kasr, hareke, sükûn, nokta ve i'râb bakımından meydana gelen değişiklikler nedeniyle farklı okunmasını ifade eden kıraâtlerin Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasındaki yeri yadsınamaz bir gerçektir. O nedenle vahyin metinleşme sürecine tanıklık eden sahabeden ve selef ulemasından gelen sahih kıraatleri içeren rivayetler müfessirler ve kıraât âlimleri tarafından vazgeçilmez bir veri kaynağı olarak kabul edilmiştir.[64] Taberî'de yer alan tefsir rivayetleri içerisinde kıraâtlere dair Süneyd tarafından bize nakledilen çok sayıda rivayet vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Süneyd Bakara sûresi 2/119. (إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ) "*Doğrusu (ey peygamber), biz seni hak ile desteklenmiş bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Yakıcı azaba mahkûm olanlardan sen sorumlu değilsin*" âyette geçen " وَلَا

58 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 2/347; 13/195.
59 Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, 18/408; 17/9.
60 Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, 10/115; 16/430, 592; 18/35.
61 Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, 6/190; 510, 513; 8/650; 9/614; 11/587; 13/573.
62 Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, 6/508, 512, 517, 520; 13/390; 14/334.
63 Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, 7/20; 10/87; 15/123, 533; 16/214.
64 Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/176; Ebü'l-Faẓl Celâlüddîn ʿAbdurraḥmân b. Ebî Bekr b. Muḥammed el-Ḫuḍayrî es-Suyûṭî, *el-İtḳân fî ʿUlûmi'l-Ḳur'ân*, thk. Muḥammed Ebû'l-Faḍl İbrâhîm (b.y.: el-Hey'etu'l-Mışriyyeti'l-ʿAmme li'l-Kuttâb, 1394), 1/259.

تُسْأَلُ" ifadesi ile ilgili şu rivayeti nakleder:

حدَّثنى القاسمُ، قال: حدثنا الحسينُ، قال: حدثنا حجَّاجٌ، عن ابن جُريج، قال: أخبرنى داودُ بنُ أبى عاصم، أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال ذاتَ يوم: "ليت شِعْرِى أين أبواى". فنزَلَت: {إنا أرْسَلْناك بالحقِّ بشيرًا ونذيرًاً ولا تَسْأَلْ عن أصحابِ الجحيم}. Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Haccâc İbn Cüreyc'den bize naklettiğine göre o şöyle demiştir: "Bana Dâvûd b. Âsım'ın haber verdiğine göre Peygamber (sav) bir gün şöyle demiştir: 'Keşke anne-babamın nerede olduğunu (ne yaptıklarını) bilseydim' bunun üzerine (إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ولا تَسْأَلْ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ) ayeti nazil olmuştur."[65] Onun naklettiği bu rivayette geçen "ولا تَسْأَلْ (sorma)" ifadesi elimizdeki mevcut mushaflarda "وَلَا تُسْأَلُ (sorumlu değilsin)" şeklindedir ve manaya etki etmektedir. Taberî, bu ifadenin farklı okunuşlarına dair rivayetleri naklettikten sonra bunlar içerisinde en doğru olanın "وَلَا تُسْأَلُ (sorumlu değilsin)" okuyuşu olduğunu ifade ederek Süneyd'in naklettiği bu kıraati tercih etmez. Gerekçe olarak da ayetin zahirinin buna uygun olmadığını, Hz. Peygamber'in cehennemliklerin durumu hakkında soru sormaktan menedildiğine dair âyette bir bilgi bulunmadığını ayrıca âyetin bağlamının Yahudiler, Hristiyanlar ve onlar dışındaki inkârcılardan bahsettiğini söyler.[66]

Bu konudaki bir başka rivayet ise Âl-i İmrân sûresi 3/153. (إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَى أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ) *"Hani siz savaş meydanından kaçıp uzaklaşıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. O esnâda Peygamber de arkanızdan seslenip sizi geri çağırıyordu."* âyeti hakkındadır. Söz konusu âyette geçen "تُصْعِدُون" kelimesinin okunuşu hakkındadır:

حدَّثنا القاسمُ، قال: ثنا الحسينُ، قال: ثنى حجاجٌ، عن ابن جُريج، قال: قال ابن عباسٍ قولَه:{إذ تَصْعَدون ولا تَلْوُون على أحدٍ}. قال: صَعِدوا في الجبلِ فِرارًا. Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Haccâc, İbn Cüreyc'den bize naklettiğine göre İbn Abbâs şöyle demiştir: "إذ تَصْعَدون ولا تَلْوُون على أحدٍ âyeti 'onlar dağa tırmanarak kaçtılar' manasındadır."[67] Süneydin naklettiği bu rivayette mushaflardaki "تُصْعِدُون" kelimesinin "تَصْعَدون" şeklinde okunduğu nakledilmiştir. Taberî bu kıraati de tercih etmez. Ona göre kıraat âlimleri "düzlükte yahut inişli arazide yürüyüp kaçmak" anlamındaki "تُصْعِدُون" okuyuşunda ittifak etmiştir.[68]

Konuyla ilgili vereceğimiz bir başka örnek İsrâ sûresi 17/106. (وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا) âyette geçen "فَرَقْنَاهُ" kelimesinin okunuşu ile ilgilidir. Süneyd, Übey b. Ka'b ve İbn Abbâs'tan bu kelimeyi "فَرَقْنَاهُ" şeklinde râ harfinin şeddesiz okunuşu ile okunduğuna dair iki rivayet nakleder:

حدَّثنا القاسمُ، قال: ثنا الحسينُ، قال: ثني حجاجٌ، عن أبي جعفرٍ، عن الرَّبيع، عن أبي العاليةِ، عن أبيٍّ بن كعبٍ أنَّه قرَأ:{وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ}. مخفَّفًا، يعنى: بيَّناه. Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Haccâc, Ebû Cafer, Rebi', Ebü'l-Âliye kanalıyla naklettiğine göre "Übey b. Ka'b, 'وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ' ifadesini 'Biz Kur'an'ı açıkladık' manasında râ'nın tahfifi ile (şeddesiz) okumuştur."[69]

حدَّثنا القاسمُ، قال: ثنا الحسينُ، قال: ثني حجاجٌ، عن ابن جريج، قال: قال ابن عباسٍ:{وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ}. قال: فصَّلْناه. Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Haccâc, İbn Cüreyc'den bize naklettiğine göre İbn

65 Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, 2/481.
66 Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, 2/482.
67 Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, 6/148.
68 Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, 6/148.
69 Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, 15/114.

Abbâs "وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ" ifadesini "tafsilatlı bir biçimde açıkladık" manasında şeddesiz bir şekilde okumuştur. [70]

Taberî, İbn Abbâs'tan bu kelimenin "parça parça indirdik" manasında "فَرَّقْناه" şeklinde şeddeli okunuşuna dair bir rivayet aktardıktan sonra üzerinde ittifak edilen okuyuşun şeddesiz okuyuş olduğunu belirttikten sonra yukarıdaki iki rivayeti kendi tercihine uygun olan rivayetler olarak nakleder[71].

Konuyla ilgili aktaracağımız son örnek Kehf sûresi 18/34. âyette geçen "وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ" ifadesindeki "ثمر" kelimesinin okunuşuna dair olacaktır. Taberî âyetteki bu kelimenin okunuşunda kıraat âlimlerinin ihtilaf ettiğini, bazılarının kelimeyi sâ ve mîm harflerinin fethasıyla "ثَمَرٌ" şeklinde okuduğunu diğer bazılarının da sâ ve mîmin dammesiyle "ثُمُرٌ" şeklinde okuduğunu ifade eder. Daha sonra bu iki okuyuşa dair tercihini ortaya koyarak "ثُمُرٌ" şeklindeki okuyuşu kıraât âlimlerinin ittifak ettiği bir okuyuş olması nedeniyle tercih eder. Taberî, bu görüşüyle aynı olan okuyuşa dair Süneyd'den gelen iki rivayet nakleder. Bunların ikisinde de kelimenin okunuş aynı olmakla birlikte Mücâhid'e göre "ثُمُرٌ", "altın ve gümüş" manasındadır. Çünkü altın ve gümüş meyvelerin çoğalması gibi artan ve çoğalan şeylerdir. Katâde'ye göre ise "bütün mallar" demektir. Bu iki rivayet şöyledir:[72]

حدَّثنا القاسمُ، قال: ثنا الحسينُ، قال: ثنى حجاجٌ، عن ابن جريج، عن مجاهدٍ في قولِه: (ثُمُرٌ). قال: ذهبٌ وفضةٌ.
Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Haccâc, İbn Cüreyc, Mücâhid'den bize naklettiğine göre o, Allah'ın "ثُمُرٌ" sözünün altın ve gümüş manasına geldiğini söylemiştir (yani bu şekilde dammeli okunduğunu söylemiştir).

حدَّثنا القاسمُ، قال: ثنا الحسينُ، قال: ثنا أبو سفيانَ، عن معمرٍ، عن قتادةَ، قال: الثُّمُرُ المالُ كلُّه. قال: وكلُّ مالٍ إذا اجتَمَع فهو ثُمُرٌ، إذا كان مِن لونِ الثمرةِ وغيرِها من المالِ كلِّه.
Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Ebû Süfyân, Ma'mer bize Katâde'den naklettiğine göre o şöyle demiştir: "'الثُّمُرُ' bütün mallar demektir. 'Bir araya gelmiş her türlü mal ister meyve cinsinden olsun ister başka türden olsun, bütünüyle 'ثُمُرٌ' diye adlandırılır."

Taberî Süneyd'den hocası Kâsım kanalıyla naklettiği rivayetlerin çoğunda bu rivayetleri tercih ederken zaman zaman birtakım gerekçelerle bunlara itiraz eder ve diğer okuyuşları tercih eder. O, Süneyd'den naklettiği rivayetlerinin kimisinde de herhangi bir tercihte bulunmayarak sadece aktarmakla yetinir. Süneyd'in aktardığı kıraâte dair rivayetleri yapılan incelemede ileride geleceği üzere müphemâtü'l-Kur'an ve sebeb-i nüzul rivayetleri gibi diğer rivayetler içerisinde sayıca en çok nakledilen rivayetlerdir.[73]

2.2.2. Garîbu'l-Kur'an

Sözlü veya yazılı olması fark etmeksizin her metnin en küçük anlam parçacığı harfler ve kelimelerdir. Sözün sahibi muhatabına vermek istediği mesajını bu

70 Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, 15/114.
71 Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, 15/114.
72 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 15/259-261
73 Pek çok sayıdaki bu rivayetlerden bazıları şunlardır: *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 1/560, 2/569; 5/507; 9/332, 496, 550-551, 12/320-321, 435-436; 13/267, 585-586; 14/527, 530, 545, 659; 15/64, 301, 306, 341, 636; 16/29-30, 294-295, 412, 443-444; 17/577-578 vb.

harfler ve kelimelere yükleyerek ilettiğinden bu harflerin ve kelimelerin anlamlarının doğru tespiti büyük bir önemi haizdir. Bu nedenle nüzul döneminde Kur'an'da geçen kelimelerin hangi anlamda kullanıldığını tespit etmede tefsir rivayetleri önemli bir veri kaynağıdır. Süneyd rivayetleri de bu amaca hizmet etmektedir. Ondan gelen rivayetlere baktığımızda kelimelerin anlamlarına dair bilgiler erken dönem tefsir anlayışına uygun olarak epeyce yekûn tutmaktadır. Onun naklettiği bu rivayetlerden bazıları şunlardır:

Süneyd el-Enfâl 8/34. (وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً) âyette geçen "مُكَاءً" ve "تَصْدِيَةً" kelimelerini açıklayan şöyle bir rivayet nakleder: حدَّثنا القاسمُ، قال: ثنا الحسينُ، قال: ثني حجَّاجٌ، عن ابنِ جُريج، عن مجاهدٍ، قال: المكاءُ: إدخالُ أصابعِهم فى أفواهِهم، والتصديةُ التصفيقُ Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Haccâc, İbn Cüreyc'in bize Mücâhid'den naklettiğine göre o şöyle demiştir: "'المكاءُ' parmaklarını ağızlarına sokmaları (ıslık çalmaları), 'التصديةُ' ise el çırpmalarıdır/ alkışlamalarıdır."[74]

Süneyd et-Tevbe 9/114. âyette (إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ) geçen ve aslı Habeşçe olan "أَوَّاهٌ" kelimesinin "iman eden" anlamında olduğu olduğuna dair şu rivayeti nakleder:

حدَّثنا القاسمُ، قال: ثنا الحسينُ، قال: ثني حَجَّاجُ، عن ابن جُرَيج: الأَوَّاهُ المؤمنُ، بالحبشيةِ. "Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Haccâc, İbn Cüreyc'den bize naklettiğine göre o şöyle demiştir: Habeşçe olan 'الأَوَّاهُ' kelimesi 'iman eden kimse' demektir."[75]

Konuyla ilgili bir başka örnek ise İsra 17/15. âyette (أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ) âyette geçen "غَسَقُ اللَّيْلِ" ifadesini açıklayan rivayette şöyle der: حدَّثنا القاسمُ، قال: ثنا الحسينُ، قال: ثنى حجاجٌ، عن ابن جُرَيج، عن مجاهدٍ ، قال: غسَقُ الليلِ غروبُ الشمسِ. "Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Haccâc, İbn Cüreyc'in bize Mücâhid'den naklettiğine göre o şöyle demiştir: 'غَسَقُ اللَّيْلِ', 'güneşin batışı' demektir."[76]

Süneyd'in bu konuda rivayet ettiği bir başka bilgi ise en-Neml 27/44. (قَالَ إِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ) âyette geçen "مُمَرَّد" kelimesinin izahı hakkındadır. Söz konusu kelimeyle ilgili rivayette şöyle denilmektedir: حدّثنا القاسمُ، قال: ثنا الحسين، قال: ثنى حجاجٌ، عن ابن جُرَيج:{[قَالَ إِنَّهُ صَرْحٌ] مُمَرَّدٌ}. قال: مُشَيَّدٌ. Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Haccâc, İbn Cüreyc'den bize naklettiğine göre o şöyle demiştir: "'مُمَرَّد', 'مُشَيَّدٌ' demek olup "yapılmış, inşa edilmiş" manasındadır."[77]

Süneyd'in kelimelerin izahına dair pek çok rivayeti bulunmaktadır. Ancak bunların hepsine burada yer verme imkânı bulunmadığından bu rivayetleri aktarmakla iktifa etmek istiyoruz.[78] Onun bize naklettiği rivayetler içerisinde "Kıraâtler" ve "Garîbu'l-Kur'ân" konusundan sonra en çok yekûn tutanlar müphem konulara dair aktardığı rivayetler gelmektedir. Şimdi bunlara dair belli başlı örnekler vermek istiyoruz.

74 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 11/165.
75 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 12/40-41.
76 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 15/31.
77 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 18/85.
78 Diğer bazı örnekler için bk. *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 1/266; 2/50; 5/236, 256; 13/253, 322; 14/256; 15/159-160; 409; 16/173; 17/30, 78, 79, 80 vb.

2.2.3. Müphemâtü'l-Kur'an

Kur'an-ı Kerim'deki insan, melek, cin ve peygamber gibi varlıklara yahut bir topluluk veya kabileye ya da yere ait isimlerin açıktan söylenmeyip ism-i işaretler, ism-i mevsûller, zamirler, cins isimler, zaman ve mekân zarflarıyla ifade edildiği lafızları açıklayan ilme Müphemâtü'l-Kur'an ilmi denilir. Müphemâtın ne olduğu ise ancak Kur'an ve sahih rivayetler sayesinde bilinebilir. [79] Bu ilim dalı Kur'an ilimleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. İşte Süneyd rivayetleri de bu tür varlıkların, şahıs, kabile, topluluk ve yer isimlerinin tespitinde önemli bir katkı sunmaktadır. Bu rivayetler pek çok olup bunlardan bazıları şunlardır:

Süneyd Fatiha sûresi 1/7. âyette geçen kendilerine nimet verilenlerin müminler, gazaba uğrayanların ise Yahudiler, dalalete uğrayanların da Hristiyanlar olduğunu şu rivayetlerde bize aktarır: حدَّثنا القاسمُ، قال: حدَّثنا الحسينُ، قال: حدَّثني حجاجٌ، عن ابنِ جُرَيْجٍ، قال: قال ابنُ عباسٍ:{أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ}. قال: المؤمنين. "Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Haccâc, İbn Cüreyc'in bize İbn Abbâs'tan naklettiğine göre o şöyle demiştir: "(أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ) ayetinde 'kendilerine nimet verdiklerin' ifadesiyle kastedilenler müminlerdir." Süneyd, bu rivayetin Vekî'den naklettiği bir başka tarikinde bu nimet verilenlerin "Müslümanlar" olduğunu söyler.[80] Yine aynı âyette geçen "غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ" ifadesiyle kastedilenlerin Yahudiler olduğunu bize haber verir: حدَّثنا القاسمُ، قال: حدَّثنا الحسينُ، قال: حدَّثني حجاجٌ، عن ابنِ جُرَيْجٍ، قال: قال ابنُ عباسٍ:{غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ}. قال: اليهودُ. Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Haccâc, İbn Cüreyc'in bize İbn Abbâs'tan naklettiğine göre o şöyle demiştir: "'غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ' ifadesinde kastedilen Yahudilerdir.[81] Âyette geçen "الضَّالُّونَ" kelimesiyle kastedilenlerin Hristiyanlar olduğunu şöyle haber verir: حدَّثنا القاسمُ، قال: حدَّثنا الحسينُ، قال: حدَّثنا خالدٌ الواسطيُّ، عن خالدٍ الحَذَّاءِ، عن عبدِ اللهِ بنِ شَقيقٍ، أنَّ رجلًا سأل النبيَّ صلى الله عليه وسلم وهو مُحاصِرٌ واديَ القُرَى، وهو على فرسٍ: مَن هؤلاء؟ قال: "الضَّالُّونَ". يَعْنِي النَّصَارَى. "Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Hâlid el-Vâsıtî, Hâlid el-Hazzâ, Abdullah b. Şakîk'ten bize rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: "Bir kimse Peygamber'e (sav) o Vâdil Kurâ'yı kuşattığı sırada atın üzerindeyken 'bunlar kimdir?' diye sorduğunda o, 'bunlar yoldan çıkmış olanlardır (الضَّالُّونَ)' yani Hristiyanlardır buyurdu."

Süneyd Bakara sûresi 2/102. (أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا) âyette geçen ve yerle bir edilmiş bir beldeye uğrayan kimseden bahseden ayette geçen beldenin (قَرْيَة) Beytülmakdis, orayı yerle bir edenin Buhtünnasr isimli kral, bu beldeye uğrayanın ise Üzeyir (as) olduğunu bildirir: حدَّثنا القاسمُ، قال: ثنا الحسينُ، قال: ثنى حجاجٌ، عن ابن جريج، عن عِكْرِمةَ في قولِه:{أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ}. قال: القريةُ بيتُ المقدسِ، مَرَّ بها عُزَيرٌ بعدَ إذ خَرَّبها بُخْتُنَصَّرَ. Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Haccâc, İbn Cüreyc'in bize İkrime'den naklettiğine göre o şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın (أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ) sözündeki القريةُ, Beytulmakdistir. Buhtünnasr orayı tahrip ettikten sonraki bir zamanda Üzeyir oraya uğramıştır."[82]

Süneyd'in, âyetlerde farklı özellikleriyle zikredilen yerleşim yerlerinin (القريةُ)

79 Aburrahman es-Süheylî, *et-Taʿrîfu ve'l-aʿlâm bimâ ubhime fi'l-Ḳur'ân mine'l-esmâi ve'l-aʿlâm* (Mısır: Mektebetu'l-Ezher, 1356/1938), 8; Ebü'l-Faźl Celâlüddîn ʿAbdurraḥmân es-Suyûṭî, *el-İtḳân fî ʿUlûmi'l-Ḳur'ân*, thk. Muḥammed Ebû'l-Faḍl İbrâhîm (b.y.: el-Hey'etu'l-Mışriyyeti'l-ʿAmme li'l-Kuttâb, 1394), 4/96, 118.

80 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 1/178.

81 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 1/189.

82 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 4/579, 583.

nereler olduğuna dair başka rivayetleri de vardır: O, A'râf sûresi 7/163. (وَاسْأَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ) âyette geçen yerleşim yerinin Eyle, Yûsuf sûresi 11/82. (وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا) âyette geçen yerleşim yerinin Mısır, Nahl sûresi 16/112. (وَضَرَبَ اللهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً) âyette geçen beldenin ise Mekke olduğuna dair şu rivayetleri nakleder:

حدثنا القاسم، قال: ثنا الحسين، قال: ثنى حجاجٌ، عن ابن جريج، عن عبدِ الله بن كثير في قوله:{وَاسْأَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ}. قال: سمعنا أنها أيلَة. Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Haccâc, İbn Cüreyc'in bize Abdullah b. Kesîr'den naklettiğine göre o Allah'ın " وَاسْأَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ" sözü hakkında şöyle demiştir: "'Biz bu yerin 'Eyle' olduğunu işittik'."[83]

حدَّثنا القاسمُ، قال: ثنا الحسينُ، قال: ثنى حجاجٌ، عن ابن جُريج، قال: قال ابن عباسٍ: {وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا}. قال: يَعْنون مصرَ. Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Haccâc, İbn Cüreyc'in bize İbn Abbâs'tan naklettiğine göre o, "وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا" ayetinde geçen yer hakkında şöyle demiştir: "Onlar bu sözleriyle Mısır'ı kastetmişlerdir."[84]

حدَّثنا القاسمُ، قال: ثنا الحسينُ، قال: ثني حجاجٌ، عن ابنِ جريج، عن مجاهدٍ:{قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً}. قال: مكة. Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Haccâc, İbn Cüreyc'in bize Mücâhid'den naklettiğine göre "قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً" ayetindeki o şöyle demiştir: "Bu Mekke'dir."[85]

Müphematü'l-Kur'an konusunda Süneyd'den gelen rivayetlere birçok örnek verilebilir. Ancak makale formatının sınırlılıkları nedeniyle bunlarla yetiniyoruz.[86]

2.2.4. Sebeb-i Nüzûl

Kur'an'da bir sûrenin, âyet ya da âyetlerin inmesine sebep olan olay, soru veya durum olarak tanımlanan[87] sebeb-i nüzûl, Kur'an ilimleri içerisinde diğerleri gibi ilahi kelamın anlaşılmasına katkı sunmaktadır. Süneyd'den gelen rivayetlere bakıldığında bunlar arasında önemli ölçüde sebeb-i nüzûl rivayeti olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu rivayetlerden bazıları şunlardır:

Bakara sûresi 2/62. (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا) "*Şüphesiz, iman edenler; yahûdilerden, hıristiyanlardan ve Sâbiîler'den de Allah'a ve âhiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için rableri katında mükâfatlar vardır.*" âyeti hakkında naklettiği bir rivayet şöyledir:

حدَّثنا القاسمُ، قال: حدَّثنا الحسينُ، قال: حدَّثنى حجاجٌ، عن ابنِ جُرَيْج، عن مُجاهِدٍ قولَه:{إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا} الآية. قال: سأل سلمانُ الفارسيُّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم عن أولئك النصارى وما رأى مِن أعمالِهم، قال: "لم يَمُوتوا على الإسلام". قال سلمانُ: فأظْلَمَت عليَّ الأرضُ، وذكرتُ اجتهادَهم. فنزَلَت هذه الآيةُ، فدعا سلمانَ فقال: "نَزَلَت هذه الآيةُ فى أصحابِك". ثم قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم: "مَن مات على دينِ عيسى، ومن مات على دينِ الإسلامِ قبلَ أن يَسْمَعَ بى، فهو على خَيرٍ، ومَن سمِع بىَ اليومَ ولم يُؤْمِنْ بى فقد هلَك. Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Haccâc, İbn Cüreyc'in bize Mücâhid'den naklettiğine göre o şöyle demiştir: "Selmân el-Fârisî, Resûlullah'a (s.a.v.) Hristiyanlar ve onların yaptıkları hakkında sordu. Peygamber

83 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 10/507.
84 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 13/291.
85 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 14/383.
86 Diğer bazı örnekler için bk.: *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 1/309, 359, 607; 2/22, 50, 438, 439; 5/259, 559; 13/673; 16/218, 493, 496; 18/200, 4001
87 Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Ünv. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2015), 59.

(s.a.v.) şöyle buyurdu: 'Onlar İslâm üzere ölmediler.' Bunun üzerine Selmân, 'Yeryüzü bana karardı (içim darardı), çünkü onların gayretlerini (ibadet ve çabalarını) hatırladım' dedi. Ardından bu âyet nazil oldu. Peygamber (s.a.v.) Selmân'ı çağırdı ve şöyle buyurdu: 'Bu âyet senin arkadaşların hakkında indirildi.' Sonra Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi: 'Kim Îsâ'nın dini üzere ölürse, yine kim beni işitmeden önce İslâm dini üzere ölürse o hayır üzereydi. Ama bugün benden işitip de bana iman etmeyen helâk olmuştur.'"[88]

Bakara sûresi 2/115. (فأَينَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ الله) âyetin sebeb-i nüzûlü hakkında naklettiği bir başka rivayet şöyledir:

حدَّثنا القاسمُ، قال: حدَّثنا الحسينُ، قال: حدَّثنى حجاجٌ، قال: قال ابنُ جريج: قال مجاهدٌ: لَمَّا نزَلت: {ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ}. قالوا: إلى أين؟ فنزَلت:{فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ الله}. Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Haccâc İbn Cüreyc'in bize Mücâhid'den naklettiğine (ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ) âyeti[89] nazil olduğunda 'Müslümanlar nereye doğru dua edeceğiz' dediler. Bunun üzerine فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ الله (Her ne tarafa yönelirseniz Allah oradadır) âyeti nazil olmuştur."[90]

Konuyla ilgili bir başka örnek ise yine Bakara sûresi 2/232. (وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ) "*Kadınları boşadığınızda, onlar da bekleme sürelerini tamamladıklarında, aralarında mâkul ve meşrû ölçülerde rızalaştıkları takdirde boşayan kocalarıyla yeniden evlenmelerine engel olmayın.*" âyeti hakkındadır. Söz konusu rivayet şöyledir:

حدَّثنا القاسمُ، قال: ثنا الحسينُ، قال: ثنى حَجّاجٌ، عن ابنِ جُريج، عن مجاهدٍ قولَه:{وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ} الآية. قال: نزَلَتْ في امرأةٍ من مُزَيْنةَ طلَّقها زوجُها وأَبِينَتْ منه، فنكَحها آخرُ، فعَضَلها أخوها مَعْقِلُ بنُ يَسار، يُضَارُّها خِيفةَ أن تَرجِعَ إلى زوجِها الأوَّل. Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Haccâc, İbn Cüreyc'in bize Mücâhid'den naklettiğine göre "Bu âyet, Müzeyne kabilesinden bir kadın hakkında nazil olmuştur. Kocası onu boşamış ve ondan tamamen ayrılmıştı. Sonra başka biriyle nikâhlanmıştı. Bunun üzerine kardeşi Ma'kil b. Yesâr, onun (bu evliliğini) engelledi; çünkü (kadının) önceki kocasına dönmesinden korkuyor ve böylece ona zarar veriyordu."[91]

Süneyd, burada görüldüğü üzere çoğunluğu İbn Abbâs ve öğrencisi Mücâhid'den gelen rivayetleri İbn Cüreyc kanalıyla nakletmiştir. O, bu nakilleriyle, nüzul döneminin canlı tanıkları olan sahabenin ayetlerin iniş sebeplerine dair yaklaşımlarını Taberî aracılığıyla sonraki nesillere aktarmıştır. Zira sebeb-i nüzul, ancak rivayet yoluyla bilinebilecek bir mahiyete sahiptir.

2.2.5. Nâsih-Mensûh

Kur'an'da belli şartları taşıyan ayetlerin önce inen ayetlerin hükmünü kaldırmasından bahseden Nâsih-Mensûh İlmi[92] konusunda sınırlı sayıda da olsa Sü-

88 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 2/45.
89 el-Mu'min 40/60.
90 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 2/457.
91 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 4/189. Sebeb-i nüzul konusunda diğer bazı rivayetler için bk.: 3/224, 599-600; 4/10, 139, 5/461, 516, 641; 6/13, 47,173, 223, 227, 290, 329, 360, 430, 549, 561, 665, 689, 7/145 8/555.vb
92 Ebû ʿUbeyd Ḳâsım b. Sellâm b. ʿAbdullâh el-Herevî el-Bağdâdî Ebû ʿUbeyd, *en-Nâsiḫ ve'l-Mensûḫ fi'l-Ḳur'âni'l-ʿAzîz ve mâ fîhi mine'l-Ferâ'îḍi ve's-Sunen*, thk. Muḥammed b. Ṣâliḥ el-Mudeyfir (Riyad: →

neyd'den gelen rivayetler mevcuttur. Ondan gelen rivayetlerden bazıları şöyledir:

Süneyd Nisâ sûresi 4/15-16. (وَاللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا (15) وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَآذُوهُمَا فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا (16) "*Kadınlarınızdan çirkin fiilde bulunanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun. İçinizden bu çirkin fiili işleyen ikilinin canlarını yakın. Eğer tövbe eder, durumlarını düzeltirlerse artık onlara eziyet etmekten vazgeçin; çünkü Allah tövbeleri çok kabul eden, çok esirgeyendir.*" âyetler hakkında şöyle bir rivayet nakleder:

حدَّثنا القاسم، قال: ثنا الحسين، قال: ثنا أبو سُفيان، عن معمرٍ، عن قَتادةَ:{فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ} الآية. قال: نسختها الحدود. وقوله:{وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ}. نَسَختها الحدود. Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Ebû Süfyân, Ma'mer, bize Katâde'den naklettiğine göre o, (فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ) âyetinin ve (وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ) âyetinin hudûd âyeti (Nisâ sûresi 2. âyet) ile neshedildiğini söylemiştir.[93]

Süneyd'in naklettiği bir başka örnek ise Enfâl sûresi 8/1. (يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ) "*Sana ganimetleri soruyorlar. Ganimetlerin Allah'a ve resulüne ait olduğunu söyle!*" âyet hakkındadır:

حدَّثنا القاسم، قال: ثنا الحسين، قال: ثني حجاجٌ، عن ابن جريج، قال: أخبَرني سليمٌ مولى أُمّ محمد، عن مجاهد في قوله:{يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ}. قال: نسَختْها:{وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ}. Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Haccâc, İbn Cüreyc'in Ümmü Muhammedin azatlısı kanalıyla bize Mücâhid'den "يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ" âyeti hakkında naklettiğine göre o şöyle demiştir: "'يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ' âyetini 'وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ' âyeti[94] neshetmiştir."[95]

Konuyla ilgili vereceğimiz son örnek ise İsrâ sûresi 17/24. (وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا) "*'Rabbim! Onlar nasıl küçüklükte beni şefkatle eğitip yetiştirdilerse şimdi sen de onlara merhamet göster' diyerek dua et.*" âyet hakkındadır. Süneyd bu âyetler ilgili İbn Abbâs'tan şu rivayeti nakleder:

حدَّثنا القاسمُ، قال: ثنا الحسينُ، قال: ثني حجَّاجٌ، قال: قال ابن جُريج، قال: ابن عباس: {وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا} الآية. قال: نسخَتْها الآيةُ التي في براءةَ:{مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ} الآية. Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Haccâc, İbn Cüreyc'in Ümmü Muhammedin azatlısı kanalıyla bize İbn Abbâs'tan naklettiğine göre o şöyle demiştir: "وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا âyeti, Tevbe sûresindeki (مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ) '*Müşriklerin cehennemlik oldukları müminler nezdinde açıklık kazandıktan sonra, akraba bile olsalar peygamber de müminler de onların bağışlanmalarını dileyemezler.*' âyeti ile neshedilmiştir."[96]

Süneyd b. Dâvûd'un yalnızca rivayete dayalı bir bilgiyle anlaşılabilen nâsih-mensûh ilmine dair sınırlı sayıdaki bu aktarımlarının, daha çok "metni, hükmü

→

Mektebetu'r-Ruşd, 1418/1997), 54-56.

93 *Ṭaberî, Câmiʿu'l-Beyân*, 6/505.

94 el-Enfâl 8/41. Söz konusu âyetin devamı ve meali şu şekildedir: ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ﴾ "Biliniz ki ganimet olarak ele geçirdiğiniz her şeyin beşte biri Allah'a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir."

95 Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, 11/22.

96 Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, 14/554. Konuyla ilgili diğer örnekler için bk.: 5/74-75; 6/434, 436; 9/317; 14/363; 17/160, 253, 512.

mensûh" kategorisine giren hukuki ve itikadi meseleler etrafında şekillendiği görülmektedir.

2.2.6. Kavâidü't-Tefsîr (Külli Tefsir Kaideleri)

Genel kabulün dışında kimi müfessirlerce Nezâir İlminin bir diğer adı olarak da kabul edilen Kavâidü't-tefsîr; kendileriyle Kur'ân'ın manalarının ve mahiyetinin anlaşıldığı külli hükümler, ilke ve prensipler bütünü şeklinde tanımlanır.[97] Taberî tefsirinde Süneyd'den gelen bu tür külli kaideler de mevuttur. Bu tür kaideler tanımda da ifade edildiği üzere Kur'an'ın anlaşılması noktasında bazı ilkeleri ve prensipleri içeren birtakım lügavi manalar ve dilsel kurallardır. Süneyd'in bize naklettiği bu kaidelerden bazıları şunlardır:

Süneyd, Bakara suresi 2/187. âyette geçen "فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ" ifadesindeki "بَاشِرُ" kelimesinin Kur'an'da geçtiği her yerde bizzat cinsel birliktelik anlamına geldiğini nakleder:

حدَّثنا القاسمُ، قال: ثنا الحسينُ، قال: حدَّثني حَجَّاجٌ، عن ابنِ جُرَيْجٍ، قال: قلتُ لعطاءٍ: قولَه: {فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ} قال: الجِماعُ، وكلُّ شيْءٍ في القرآنِ مِن ذكرِ المباشرةِ فهو الجماعُ نفسُه. وقالها عبدُ الله بنُ كَثيرٍ مثلَ قولِ عطاءٍ في الطعام والشرابِ والنساءِ. Bize, Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Haccâc, İbn Cüreyc'ten naklettiğine göre o şöyle demiştir: "'Atâ b. Ebï Rebah'a sordum Allah'ın 'فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ' sözü hakkında sordum. O, bu cinsel beraberlik anlamındadır. Kur'an'da geçen bütün 'مُبَاشَرَةٌ' kelimeleri geçtikleri her yerde bizzat 'cima etmek' manasına gelir' dedi. Aynı şeyi Abdullah b. Kesîr de söyledi. Tıpkı 'Atâ'nın (bu âyette geçen ve oruçluya yasak olan) yeme, içme ve kadınlarla beraber olma hakkında söylediği gibi."[98]

Konuyla ilgili Süneyd'in hocası Haccâc kanalıyla bize naklettiği bir başka rivayet ise şöyledir:

حدَّثنا القاسمُ، قال: ثنا الحسينُ، قال: ثنى حجاجٌ، عن ابنِ جريج: {أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا}. قال: الجنةُ، وكلُّ شيءٍ في القرآنِ "أجرٌ كبيرٌ"، "أجرٌ كريمٌ"، و"رزقٌ كريمٌ" فهو الجنةُ. Bize, Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Haccâc, İbn Cüreyc'ten naklettiğine göre o şöyle demiştir: "Allah'ın 'أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا' sözü 'cennet' anlamındadır. Kur'an'da geçen bütün 'أجرٌ كبيرٌ' ve 'رزقٌ كريمٌ' ifadeleri 'cennet' anlamındadır.[99]

Süneyd'in İkrime kanalıyla Abdullah b. Abbâs'tan konuya dair naklettiği diğer bir örnek ise şöyledir:

حدَّثنا القاسمُ، قال: ثنا الحسينُ، قال: ثنا عبدُ الله بنُ يَزِيدَ، عَن قَبَاثِ بنِ رَزِينٍ، أنه سمِع عكرمةَ يقولُ: سمِعتُ ابنَ عباسٍ يقولُ: كلُّ سلطانٍ في القرآنِ فهو حجةٌ، كان للهدهدِ سلطانٌ. Bize, Kâsım, Hüseyin (Süneyd), Abdullah b. Yezîd, Kabbâs b. Rezîn'den o da İkrime'den işittiğine göre İkrime şöyle demiştir: "İbn Abbâs'tan şöyle işittim: Kur'an'da geçen bütün 'سلطانٌ' kelimeleri geçtiği yerde 'delil, huccet' anlamına gelir."[100]

Aktarmış olduğumuz bu örnekler, Süneyd b. Dâvûd'un yalnızca müstakil âyetlerin tefsirinde değil, Kur'an'ın bütüncül anlaşılmasına katkı sağlayan "vücûh

97 Demirci, Tefsir Terimleri Sözlüğü, 151.
98 Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, 3/343.
99 Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, 14/511.
100 Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, 18/36. Diğer bazı örnekler için bk.: Ṭaberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, 8/702; 18/36.

ve nezâir" ilmine dair temel ilkelerin naklinde de önemli bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Sonuç

Etbâu't-tâbiîn neslinin önde gelen temsilcilerinden Süneyd b. Dâvûd el-Misîsî'yi ve tefsir ilmine katkısını ele alan bu çalışmada üzerinde durulduğu üzere Süneyd b. Dâvûd'un ismi künyesi, yaşadığı yer, bazı ilmi seyahatleri, hocaları-öğrencileri ve kendisine ait tefsir eseri hakkında kaynaklarda sınırlı da olsa birtakım bilgiler bulunmakla birlikte onun yaşantısı ve aile fertleri hakkında pek fazla malumat bulunmamaktadır. Süneyd'in vefat tarihi hakkında herhangi tartışma bulunmamakta ve kaynaklar ittifakla h. 226/841 tarihine işaret etmektedir.

Kendisine ait bir tefsirin varlığının sabit olduğu, bu eserin rivayet mahsulü bir çalışma olup o döneme kadar ilim erbabınca tanındığı ve hicri 11. miladi 17. asra kadar ulaştığı yine kaynaklardan anlaşılmıştır.

Süneyd, aktardığı rivayetlerin çoğunu hocası Haccâc'dan naklederken onun dışında belli sayıda raviden de nakillerde bulunmuştur. Buna karşın Taberî ondan aktardığı rivayetlerin birkaçı dışında tamamını hocası Kâsım kanalıyla bize ulaştırmıştır.

Tespit edebildiği kadarıyla Süneyd rivayetlerinin en dikkat çekici yönü, onun senedi kendisinde biten yani kendi görüşü olan herhangi bir rivayetinin bulunmamasıdır. Süneyd'in Hz. Peygamber'e ulaşan az sayıda rivayeti mevcut olup onun naklettiği rivayetlerin bir kısmı sahabeden, çoğunluğu ise tabiûn ve etbâu't-tâbiîndendir. O, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali gibi sahabenin önde gelenlerinden bazı rivayetler nakletmekle beraber sahabeden en çok nakilde bulunduğu İbn Abbâs'tır. Onun tâbiun dönemi müfessirleri içerisinde ise en çok Mücâhid'den rivayette bulunduğu görülmüştür.

Süneyd İbn Abbâs ve Mücâhidden yaptığı bu nakillerle Mekke merkezli rivayet geleneğinin Misîs ve çevresine aktarılmasında bir köprü işlevi gördüğü gibi sonraki dönem tefsir telakkisinin oluşmasına da önemli bir katkı sunmuştur. Zira Süneyd'in rivayetleri kendinden sonraki klasik dönem tefsir kaynakları tarafından önemli ölçüde kullanılmıştır. Özellikle Taberî, *Câmiʿu'l-beyân*'da Süneyd'in nakillerine sıkça yer vermiştir. Oransal olarak bakıldığında da yaptığımız tespite göre Taberî tefsirindeki yaklaşık kırk bin rivayetin yüzde 6,5'i ondan nakledilen rivayetlerden oluşmaktadır. Bu da onun yazılı bir tefsirinin günümüze ulaşmamış olmasına rağmen rivayetlerinin klasik tefsir literatüründe önemli bir katkı sunduğunu göstermektedir.

Yapılan araştırmada Süneyd rivayetlerinin Taberî dışında belli başlı rivayet tefsirlerinde yer aldığı ancak bunların çoğunun Taberî'yi referans alarak bunları naklettikleri tespit edilmiştir. Bu rivayetlere, Sa'lebî tefsirinde beş, İbn Ebî Hâtim tefsirinde üç, İbn Kesîr tefsirinde çoğunluğu Taberî'den olmak üzere otuz dokuz, Suyûtî'nin tefsirinde ise on dört defa yer verilmiştir.

Süneyd'in rivayetlerinin muhteva açısından incelenmesi neticesinde, onun naklettiği bilgilerin çalışmada ele alınan örneklerden anlaşıldığı kadarıyla kıraat, kelime izahları, sebeb-i nüzûl ve müphemât gibi konularda yoğunlaştığı görülmek-

tedir. Bunların dışında ise Mekkî-Medenî ve ilk-son inen ayetler ile itikadi ve fıkhi konular gibi farklı meselelere de yer verilmesi, rivayetlerin oldukça zengin bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir.

Taberî'nin özellikle kıraatler konusundaki rivayetlerde olduğu gibi Süneyd'den gelen rivayetlerden kimini tercih etmediği ve eleştirdiği tespit edilmiştir. Çoğu zaman ise tercih ettiği kıraatle ilgili görüşe dayanak olarak ondan gelen rivayetleri aldığı görülmüştür.

Netice itibariyle, Süneyd'in tefsir rivayetleri, yalnızca bireysel bir müfessirin katkıları olarak değil, aynı zamanda tefsir ilminin erken dönem seyri içinde anlamlı bir halka olarak değerlendirilmelidir.

Author Contribution / Yazar Katkısı: ***Research design / Çalışmanın tasarlanması:*** SN (%80), AO (%20); ***Literature review / Literatür taraması:*** SN (%70), AO (%30); ***Data collection / Veri toplama:*** YB (%70), AO (%30); ***Data analysis / Veri analizi:*** SN (%70), AO (%30); ***Writing the article / Makalenin yazımı:*** SN (%70), AO (%30); ***Revision the article / Makale revizyonu:*** SN (%70), AO (%30)

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Artificial Intelligence Statement / Yapay Zeka Beyanı: Used in the translation of the abstract. / Özet çevirisinde kullanılmıştır.

Kaynakça

Bâbâ Sîlâ, Sa'id Muhammed. *Merviyyâtü Süneyd fi't-tefsîr: Min sûreti'l-Fâtiha ilâ sureti'l-İsrâ Cem'an ve Dirâseten*. Medine: Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1420-1421/2000-2001.

Dâvûdî, Muḥammed Şemsuddîn. *Ṭabaḳâtu'l-Mufessirîn*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, ts.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Ünv. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2015.

Ebû ʿUbeyd, Ebû ʿUbeyd Ḳâsım b. Sellâm b. ʿAbdullâh el-Herevî el-Bağdâdî. *en-Nâsiḫ ve'l-Mensûḫ fi'l-Ḳur'âni'l-ʿAzîz ve mâ fîhi mine'l-Ferâ'îḍi ve's-Sunen*. thk. Muḥammed b. Ṣâliḥ el-Mudeyfir. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1418/1997.

Ebû ʿUbeyd el-Bekrî, Ebû ʿUbeyd ʿAbdullâh b. Abdilʿazîz el-Endelusî. *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*. 2 Cilt. b.y.: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1992.

Gürman, Ceyda. "Hicrî İkinci Asırda Bağdat'ta Tefsir: Hüşeym b. Beşîr ve Tefsire Katkısı". *Hicri İkinci Asırda İslâmî İlimler-2*. Ankara: İksad Uluslararası Yayınevi, 2022.

Gürman, Ceyda. "Kur'an'ın Kur'an ile Tefsirinin Erken Dönem Temsilcisi: Etbâu't-tâbiînden Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem (ö. 182/798)". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/1 (30 Nisan 2020), 16-37. https://doi.org/10.31121/tader.707101

Hamevî, Şihâbüddîn Yakût el el-. *Muʿcemü'l-Büldân*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1995.

Ḫaṭîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Aḥmed b. ʿAlî b. Sâbit el-Bağdâdî. *Târîḫu Bağdâd*. thk. Beşâr Avvâd Maʿrûf. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422.

Horst, Heribert. "Taberî'nin Kur'an Tefsirindeki Rivayetler". çev. Sabri Çap. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 16/1 (2016), 309-328.

İbn Ebî Ḥâtim, Ebû Muḥammed ʿAbdurraḥman b. Muḥammed er-Râzî. *el-Cerḥ ve't-Taʿdîl*. Haydarabad; Beyrut: Dâru İḥyâi't-Turâṯi'l-ʿArabî, 1371/1952.

İbn Ḥacer el-ʿAsḳalânî, Ebü'l-Faẓl Şihâbüddîn Aḥmed b. ʿAlî b. Muḥammed el-ʿAsḳalânî. *el-ʿUcâb fî Beyâni'l-Esbâb*. thk. ʿAbdulḥakîm Muḥammed el-Enîs. 2 Cilt. b.y.: Dâru İbni'l-Cevzî, ts.

İbn Ḥacer el-ʿAsḳalânî, Ebü'l-Faẓl Şihâbüddîn Aḥmed b. ʿAlî b. Muḥammed el-ʿAsḳalânî. *Tehẕîbu't-Tehẕîb*. 12 Cilt. Hindistan: Dâiratü'l-Meʿârifi'l-ʿOṯmâniyye, 1326/1908.

İbn Haldûn, Muhammed b. Hasen. *Kitâbü'l-ʿİber ve dîvânü'l-mübtede' ve'l-ḫaber fî eyyâmi'l-ʿArab ve'l-ʿAcem ve'l-Berber ve men âṣerahüm min ẕevi's-sulṭâni'l-ekber*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1408.

İbn Ḥibbân, Ebû Ḥâtim Muḥammed b. Ḥibbân el-Bustî. *es-Ṣiḳât*. 9 Cilt. Hindistan: Dâiratü'l-Meʿârifi'l-ʿOṯmâniyye, 1393/1973.

İbn Ḳayyim el-Cevziyye, Ebû ʿAbdillâh Şemsüddîn Muḥammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züreʿaî ed-Dımaşḳī el-Ḥanbelî. *İʿlâmu'l-Muvaḳḳıʿîn ʿan Rabbi'l-ʿÂlemîn*. thk. Ebû ʿUbeyde Meşhûr b. Ḥasen Âlu Suleymân. 7 Cilt. b.y.: y.y., 1423.

İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer. *Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-ʿaẓîm*. thk. Sâmi b. Muhammed Selame. 8 Cilt. Beyrut: Daru Tayyibetin li'n-Neşri ve't-Tevzi`, ts.

İbn Keṯîr, Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. ʿOmer b. Keṯîr ed-Dimeşḳî. *Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-ʿAẓîm*. thk. Sâmî b. Muḥammed Selâme. 8 Cilt. Riyâd: Dâru Ṭaybe, 1420/1999.

İbn Manẓûr, Ebû'l-Faḍl Muḥammed b. Mukerrem b. ʿAlî Cemâluddîn b. Manẓûr er-Ruveyfiʿî. *Lisân'l-ʿArab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Ṣâdır, 1414/1993.

İbn Teymiyye, Ebü'l-ʿAbbâs Taḳiyyüddîn Aḥmed b. ʿAbdilḥalîm b. Mecdiddîn ʿAbdisselâm el-Ḥarrânî. *el-Ḥısbe fi'l-İslâm (Vaẓîfetu'l-Ḥukûmeti'l-İslâmiyye) - İbn Teymiyye*. b.y.: y.y., ts.

İbn Teymiyye, Ebü'l-ʿAbbâs Taḳiyyüddîn Aḥmed b. ʿAbdilḥalîm b. Mecdiddîn ʿAbdisselâm el-Ḥarrânî. *Mecmûʿu'l-Fetâvâ*. thk. Abdurrahman b. Muḥammed b. Ḳâsım. Medine: Mecmaʿu'l-Melik Fehd, 1425/2004.

İbnu'l-Eṯîr, Ebû's-Saʿâdât el-Mubârek b. Muḥammed el-Cezerî. *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Ḥadîṯ ve'l-Eṯer*. thk. Ṭâhir Aḥmed ez-Zâvî, Maḥmûd Muḥammed eṭ-Ṭanâḥî. 5 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-ʿİlmiyye, 1399/1979.

Kâtib Çelebi, Muṣṭafâ b. ʿAbdullâh Ḥâcî Ḫalîfe. *Sullemu'l-Vuṣûl ilâ Ṭabaḳâti'l-Fuḥûl*. thk. Maḥmûd ʿAbdulḳâdir el-Arnâvûṭ. 6 Cilt. İstanbul: IRCICA, 2010.

Kaya, Mesut. *Taberî Tefsiri'nin Kaynakları*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı yayınları, 2022.

Mâverdî, Ebû'l-Ḥasen ʿAlî b. Muḥammed el-Baṣrî. *el-Aḥkâmu's-Sulṭâniyye*. Kahire: y.y., ts.

Rûdânî, Muḥammed b. Muḥammed b. Suleymân er-Rûdânî. *Ṣıletu'l-Ḫalef bi-Mevsûli's-Selef*. thk. Muḥammed Ḥacî. Beyrut: y.y., 1408.

Ṣaʿlebî, Ebû İsḥâḳ Aḥmed b. Muḥammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-Beyân*. thk. Heyet. 33 Cilt. Cidde: Dâru't-Tefsîr, 1436/2015.

Suyûṭî, Ebü'l-Fażl Celâlüddîn ʿAbdurraḥmân b. Ebî Bekr b. Muḥammed el-Ḫuḍayrî. *el-İtḳân fî ʿUlûmi'l-Ḳur'ân*. thk. Muḥammed Ebû'l-Faḍl İbrâhîm. 4 Cilt. b.y.: el-Hey'etu'l-Mıṣriyyeti'l-ʿAmme li'l-Kuttâb, 1394.

Süheylî, Aburrahman. *et-Taʿrîfu ve'l-aʿlâm bimâ ubhime fi'l-Ḳur'ân mine'l-esmâi ve'l-aʿlâm*. Mısır: Mektebetu'l-Ezher, 1356/1938.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn. *ed-Dürrü'l-menṣûr fi't-tefsîr bi'l-me'ṣûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr.

Süyûṭî, Ebü'l-Fażl Celâlüddîn ʿAbdurraḥmân b. Ebî Bekr b. Muḥammed el-Ḫuḍayrî. *Ṭabaḳâtu'l-Ḥuffâẓ*. Beyrut: y.y., 1403.

Ṭaberânî, Ebü'l-Ḳâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Aḥmed b. Eyyûb. *el-Muʿcemu'l-Kebîr - et-Ṭaberânî*. thk. Ḥamdî b. ʿAbdulmecîd es-Selefî. 25 Cilt. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.

Ṭaberî, Ebû Caʿfer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Te'vîli 'Âyi'l-Ḳur'ân*. thk. İslam Mansûr ʿAbdulhamîd. 26 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1431/2010.

Ṭaberî, Ebû Caʿfer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Te'vîli 'Âyi'l-Ḳur'ân*. thk. ʿAbdullah b. ʿAbdulmuḥsin et-Turkî. 26 Cilt. Mısır: Dâru Hecr, 1422/2001.

Turgay, Nurettin. "ETBÂU'T-TÂBİÎN DÖNEMİNDE TEFSİR ÇALIŞMALARI/ TEFSİR İLMİNİN TEDVİNİ". *Diyanet İlmi Dergi* 49/4 (01 Aralık 2013), 33-48.

Vâsıl, Ḫâlid b. Yûsuf. "Tefsîru etbâi't-tâbiîn: arz ve dirâse". *Mecelletu Maʿhedu'l-İmâm eş-Şaṭıbî* 13 (2012), 109-206.

Ẕehebî, Ebû ʿAbdillâh Şemsüddîn Muḥammed b. Aḥmed b. ʿOṣmân. *Siyeru Aʿlâmi'n-Nubelâ'*. 18 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ḥadîṣ, 1427/2006.

Ẕehebî, Ebû ʿAbdillâh Şemsüddîn Muḥammed b. Aḥmed b. ʿOṣmân. *Teẕkiretu'l-Ḥuffâẓ*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, 1419/1998.

Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîru ve'l-Müfessirûn*. 3 Cilt. Kahire: Mektebetü Vehbe, 7. Baskı., 2000.

Zerkeşî, Ebû Abdillah Bedrüddîn. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Ebû Fadl İbrahim. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1376.

Ziriklî, Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed. *el-ʿAlâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.